

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

«Рекомендована до захисту»
Протокол №11 від 16.05.2024 р.
завідувач кафедри
_____ Борзенцева Т.В.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ РАНЬОГО
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

зі спеціальності 053 Психологія
Освітня програма – Середня освіта (Історія). Психологія

Виконавець:

здобувач 402-а групи

факультету соціальної та мовної комунікації

Бардіна Алла Дмитрівна

Науковий керівник:

к. психол. н., доцент

Степаненко Лариса Вікторівна

Науковий консультант:

к. іст. н., доцент

Стуканова Юлія Ростиславівна

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Наша кваліфікована бакалаврська робота присвячена дослідженню особливостей вияву гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку.

Результати експериментального дослідження гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку показали особливості вияву статево-рольових ознак, спрямованості на лідерство, вираження маскулінних та фемінінних рис. За допомогою соціологічного інтерв'ю було виявлено якісні показники, які надали глибоке та деталізоване розуміння гендерних переконань й досвіду дітей.

Робота містить розробку психокорекційної програми спрямованої на розвиток адекватної оцінки соціального сприйняття у дітей раннього юнацького віку.

ABSTRACT

Our qualified bachelor's work is devoted to the study of the peculiarities of the manifestation of gender ideas in children of early adolescence.

The results of an experimental study of gender perceptions in children of early adolescence showed the peculiarities of the manifestation of gender-role characteristics, orientation towards leadership, expression of masculine and feminine traits. Using sociological interviews, qualitative indicators were identified that provided a deep and detailed understanding of children's gender beliefs and experiences.

The work includes the development of a psychocorrective program aimed at developing an adequate assessment of social perception in children of early adolescence.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ	7
1.1 Поняття про гендерні уявлення в психології.....	7
1.2 Особливості формування гендерної ідентичності у ранньому юнацькому віці.....	11
1.3 Історія дитинства та гендерна історія як сучасні методологічні підходи.....	16
1.4 Гендерні аспекти світогляду (пост)радянського та сучасного українського соціуму.....	19
Висновки до РОЗДІЛУ 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	25
2.1 Методи і процедура експериментального дослідження.....	25
2.2 Результати дослідження гендерних уявлень у юнаків.....	29
2.3 Усноісторичні інтерв'ю щодо гендерних стереотипів юнаків.....	35
2.4 Гендерні стереотипи дітей раннього юнацького віку в контексті соціологічних досліджень.....	39
Висновки до РОЗДІЛУ 2.....	43
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО СПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	44
3.1 Особливості побудови психологічної корекції гендерного сприйняття для дітей юнацького віку.....	44
3.2 Корекційна програма розвитку адекватної оцінки щодо соціального сприйняття юнаків.....	45
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність проблеми полягає в тому, що юнацький вік характеризується активним формуванням особистості, включно з уявленням про гендерні ролі та стереотипи. Саме гендерні уявлення надалі впливають на формування поведінки, спрямованість особистості у соціальному середовищі. Відповідно, у разі попередньо сформованих викривлених гендерних уявлень та стереотипів, може виявитися негативний вплив на особистість або виникнути дисгармонійні вияви у соціумі.

На думку багатьох психологів, гендерні уявлення розуміються як психологічні та фізичні відмінності, які можна спостерігати у соціумі (Г. Алексєєва, С. Оксамитна, П. Горностай, О. Щотка та ін.). Гендерні уявлення дітей юнацького віку в сучасному українському соціумі формуються під впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників (Дж. Біррен, Д. Бромлей, Е. Еріксон, Ф. Моргун, Т. Титаренко та ін.).

Вагому роль у формуванні гендерних уявлень відіграє українське суспільство. Саме у сучасному українському суспільстві спостерігається розширення гендерного обсягу та розпливання традиційних кордонів між гендерами. Вплив рухів та організацій, що активно працюють над визнанням прав гендерних меншин та розширенням можливостей самовираження, може стати ключовим фактором у формуванні гендерних уявлень молодого покоління. Отже, все вищевикладене і визначило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Об'єкт дослідження – гендерні уявлення юнаків.

Предмет дослідження – особливості вияву гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку.

Мета дослідження – теоретичним та емпіричним шляхом визначити вияв гендерних уявлень та стереотипів у дітей раннього юнацького віку за допомогою психологічних методик та усного соціологічного інтерв'ю з подальшою розробкою психокорекційної програми за для запобігання й профілактики негативних явищ.

Відповідно до поставленої мети у дослідженні розв'язуються наступні **завдання дослідження:**

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження вияву гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку з психологічного та соціоісторичного аспектів;

2) дослідити особливості гендерних уявлень у дітей юнацького віку;

3) визначити чинники формування гендерних уявлень та стереотипів шляхом соціологічного інтерв'ю;

4) розробити психокорекційну програму розвитку адекватної оцінки соціального оточення для раннього юнацького віку.

Гіпотеза дослідження: було висунуто **припущення** про те, що гендерні уявлення дітей раннього юнацького віку ґрунтуються на статево-рольових ознаках та вираженні риси фемінності, маскулінності.

З метою вивчення особливостей вияву гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку нами були обрані наступні **методики:** «Опитувальник про гендерну роль» (BSRI– Bem Sex Role Inventory) Сандри Бем; «Методика мультифакторного опитування Б. Басса» (Bass Multifactor Leadership Questionnaire, MLQ) для дослідження спрямованості на лідерство особистості; методика Q-сортування В. Стефансона для дослідження структури індивідуальних гендерних уявлень або переконань; метод соціологічного інтерв'ю.

Апробація результатів дослідження: Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження відображено у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій: VI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії» на тему «Гендерні аспекти світогляду (пост)радянського та сучасного українського соціуму (в контексті гендерних уявлень дітей юнацького віку та вплив на них сімейного середовища)» (Вінниця, 2 травня 2024 р.), XXI Міжрегіональній науково-практичній конференції молодих учених і аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук» на тему «Історія дитинства та гендерна історія як сучасні методологічні підходи» (м.Дніпро, 16 травня 2024 р.).

Структура бакалаврської роботи: Бакалаврська робота оформлена у повній відповідності до вимог: загальний обсяг роботи складає 61 сторінку, основний зміст роботи викладено на 51 сторінці; текст структуровано в три розділи, кожний з яких має висновки; список використаних джерел має 42 найменувань. Робота містить 6 таблиць та 14 рисунків у додатках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

1.1 Поняття про гендерні уявлення в психології

Історично склалося, що за своєю природою людина є соціальною істотою. Їй характерна постійна комунікація та входження у взаємодію з різними соціальними угрупованнями. Отже, виникає соціальна перцепція як явище сприйняття оточуючих об'єктів у соціумі, за для надання емоційної реакції, аналізування і оцінювання теперішніх та майбутніх взаємин або дій.

Продовж тривалого спілкування набувається індивідуалізм комунікації, який важно класифікувати, але на початкових етапах важливу роль відіграє попередній життєвий досвід, який формує стійкі типологічні уявлення та стереотипи [34, с. 124]. Соціальний стереотип – це стійкий спрощений образ об'єкта (людини, групи, події, явища), що складається за умов нестачі інформації як результат узагальнення індивідом власного досвіду, поширених у суспільстві, нерідко упереджених уявлень [26, с. 87]. Різновидом соціального стереотипу є гендерний. В свою чергу, як явище, воно прив'язано до статі з поділом на «чоловіче» та «жіноче». Іноді суб'єктивний поділ уявлень моделей поведінки та рис характеру не є стереотипом, але завжди може набути такого статусу з урахуванням певних чинників та умов [15, с. 36].

Теоретичний аналіз проблеми показав, що на думку багатьох психологів, гендерний стереотип розуміється як прийнятий, емоційний, схематизований образ чоловіка або жінки в суспільстві [15, с. 236]. Цей образ може мати різну стійкість, міру узагальненості, точності і не завжди співпадає з об'єктивним інформаційним світом. Саме в контексті образ може зберігати перебільшення або зневаження до конкретної ролі гендера у різноманітних сферах діяльності, ігноруючи рівність. Наприклад, у чоловічої статі розвинуті більше математичні навички, ніж у жінок або тільки жінка повинна доглядати та виховувати дітей.

Гендерний стереотип, уявлення та відмінності в Україні, як ідейні феномени, почали досліджувати вже з 1960–1980 рр. З 1990 р. і до нашого часу вивчається та напрацьовується новий теоретико-практичний матеріал стосовно гендеру та пов'язаних з ним явищ, які не зумовлені виключно наявністю біологічної статі [39, с. 26].

Нерідко можна спостерігати, як в багатьох працях порівнюють поняття «гендерний стереотип» та «гендерне уявлення» або їх ототожнюють. Дійсно, ці поняття є досить близькими. Вони мають однакову природу, але різняться за поширенням змісту. Без сумніву гендерний стереотип є важливою характеристикою системи детермінації створення соціального середовища і поведінки. Через гендерний стереотип людина демонструє власні соціальні можливості. Основою гендерного стереотипу є формування в результаті оцінювання й аналізування відношень фізичних, психологічних, моральних можливостей, якостей й здібностей статей [15, с. 161]. І дійсно, це є логічною та аргументованою думкою, розуміючи, що за природою між чоловіком та жінкою є відмінності, які згодом починають домінувати у соціумі, створюючи обов'язки або вже запрограмовану соціумом роль.

У колективній монографії від ПРООН в Україні є думка, що гендерний стереотип за природою соціальний, виступає як результат культурних норм та має статево-рольове уявлення, яке виконує певні функції. Результат цього процесу має неоднорідні, але водночас різноманітні, стійки форми [21, с. 88].

С. Оксамитна вважає, що існує два пояснення природи гендерного стереотипу. Перше пояснення гендерного стереотипу будується на гендерно-рольовому уявленні про психологічні та фізичні відмінності, які можна спостерігати у соціумі. Друге, виникає у середовищі з людьми різних ролей та статусів, де чоловіки і жінки починають набувати певних характерних ознак, які надиктовує оточення [27, с. 158].

О. Щотка запевнює, що гендерні стереотипи мають уявлення маскулінності й фемінності, які підтверджуються поведінкою, характером, соціальною позицією, розподілом ролей та статусів. Але це набирає масштабу

лише при одній умові – психоемоційна підтримка певного образу [39, с. 152]. Не можна не погодитися з цією думкою, авжеж стереотип є певним образом, а його стійкість залежить від частоти використання і емоційного підкріплення з соціального середовища. Спостерігаємо, що поняття гендерного стереотипу та гендерного уявлення мають нечіткі інформаційно-сміслові межі для розрізнення. Цьому свідченню бракує знань з гендерної психології, яка є досить молодою наукою.

Гендерні стереотипи можна використовувати для опису суспільства, країни, групи, де вони породжені. Вони можуть демонструвати позиції та переконання суб'єктів певної статі. Але їх достовірність можна поставити під сумніви. Об'єктивно довести справжність образу неможливо і на це є декілька аргументів. По-перше, через нерівномірність та строкатість суспільства, яке періодично змінює стандарти через розвиток, існує складність з визначенням єдиної сутності жінок та чоловіків. По-друге, через брак методичних наробок й методик, не вистачає можливості об'єктивно підтвердити закріплені гендерні образи.

У власних дослідженнях В. Хельсон вирішив виявити зв'язок між гендерним стереотипом та проміжком часу його існування. За значний період викладання у різних вищих навчальних закладах, дослідник виявляв у студентів гендерне уявлення про типову жінку й чоловіка у соціумі. Отримані дані виявилися майже однаковими, різниця була встановлена у стійкості образів. З часом, гендерні уявлення ставали більш конкретними, масштабними [39, с. 153]. Можна припустити присутність психологічного чинника, який надав уявленню емоції, через що він був закріплений у соціумі.

Структура гендерного стереотипу має описовий контекст та наказовий ультиматум. Описовий контекст, як фактор, містить у собі інформацію про судження певного гендеру з характеристикою. Наприклад, жінки не вправі сідати за кермо через неухважність та вітряність, натомість чоловіки відповідальніше пильнують за дорогою. Помічаємо тут неврахування дійсних наявних психологічних даних. Образ ототожнює інформаційний контекст з певною

статтю. Наказовий ультиматум вводить у дію теоретичне суб'єктивне обґрунтування, мотивуючи соціум до поширення і виконання дій.

Механізм гендерної стерео типізації, на думку багатьох вчених, рухається тільки завдяки спільній діяльності психічних сфер та може протікати навіть неусвідомлено [15].

Не дивлячись на те, що в науці немає конкретних понять, які б детально описували та відрізняли гендерний стереотип та гендерне уявлення, але чітко окреслені чинники, які допомагають існувати та поширювати образи в соціальне оточення різноманітних груп – це емоції та психологічна підтримка.

Через обширність та різноконтрастність, гендерні стереотипи поділяються на три групи за інформаційним змістом.

До першої групи відносять образи, які стосуються маскулінності і фемінності. На думку П. Горностай, маскулінність і фемінність – це великі системи характеристик й властивостей, які традиційно притаманні чоловікам та жінкам [27, с.137]. Такі особливості поширюються через психологічну призму на поведінку, характер, реакцію, стиль життя, настанови, цінності. До маскулінності відносять такі якості, як самостійність, стійкість, раціональність, активність, проявсили, незалежність. До фемінності – комунікативність, емоційність, м'якість, залежність, турботливість, витонченість. Г. Алексеева влучно зауважила, що дві протилежні системи можуть бути притаманні будь-якій статі [1, с.18]. Тобто, в об'єктивних реаліях можемо зустріти як маскулінного чоловіка, так й фемінного; фемінну жінку або маскуліну.

Другу групу складають гендерні стереотипи, які утворилися у родинно-сімейному інституті. До них відносяться образи жінки, яка народжує та виховує дітей, господарює вдома та чоловіка, якій забезпечує родину матеріальними благами через постійну робочу зайнятість.

Третю групу складають гендерні стереотипи у професійному середовищі. Чоловічу стать одразу отожднюють з високими посадами, різноманітними величними статусами у професії та високою заробітною платою. Пов'язано це через стереотипне уявлення про розвинутий інтелект, раціональність,

розміркованість. Жінку уявляють на посадах середньої та нижчої ланки, з мінімальної або середньою заробітною платою. Такі образи втілюються завдяки інформації про емоційну нестриманість статі, яка заважає їй брати відповідальність за керування колективом.

Існує безліч функцій гендерних стереотипів, але основними виділяють: збереження та підтримка образу в соціальному середовищі, як показник культурних цінностей; регуляція та контроль поведінки в соціумі.

Таким чином, гендерне уявлення або гендерний стереотип є масовим категоріальним явищем, яке складно пояснити через психоемоційну основу. На сучасному етапі дослідження образ гендеру утверджується в прийнятих соціумом межах відповідності «чоловіче» і «жіноче» та трактує певну поведінку, роль. Теоретична складова дослідження продемонструвала поширеність вивчення через популяризацію гендеру, але має проміжки нестачі інформації.

1.2 Особливості формування гендерної ідентичності у ранньому юнацькому віці

У процесі онтогенезу кожна людина з плином часу проходить певні періоди, які характеризують її психічний розвиток. Етапи є логічно послідовними та необерненими, маючи ряд закономірностей та специфік. Один від одного їх відрізняє фізичний, фізіологічний, морфологічний, біохімічний, соціально-психічний показник [7, с. 61]. У перехідних проміжках містяться кризи та новоутворення, які з'являються динамічно.

Для узагальнення й систематизації вікових проміжків були створені різноманітні вікові класифікації, які за основу беруть певний домінуючий чинник. Їм може бути психологічний, педагогічний, культурний, анатомо-фізіологічний показник. Через велику кількість наукових наробок є розбіжності з визначенням юнацького віку через різноманітність підходів: біологічний, соціальний, когнітивний.

Отже, юнацький вік є складним, але і водночас особливим та цікавим, так само, як і інші вікові періоди: новонародженість, немовляти, дитинство,

підлітковий вік, дорослість. Через індивідуальний особистісний прояв існують різні точки зору пояснення та визначення вікових меж. Наприклад, за класифікацією Ф. Моргуна та Н. Ткачової можна побачити, що юнацький вік описують як молодший юнацький й ототожнюють з старшим підлітковим віком, де провідною ланкою є професійно-навчальна діяльність, яка перепадає на 14-18 років. Новоутворенням виступає поява значеності з професійною сферою та реальне сприйняття власних можливостей, без ідеалізації [13, с. 60-61].

Вітчизняна вікова періодизація, яка є стандартизованою та поширеною серед інших через сукупність різноманітних вікових визначень поділила юнацький вік на ранню фазу, яка перепадає на 15-18 років та пізню, яка починається з 18 до 21 року [13, с. 59].

Е. Еріксон у власну періодизацію додав наявність криз, які є ключовими пунктами до переходу у наступний етап, але відзначив полярність розвитку: прогрес або регрес [28, с. 124]. Водночас юнацький вік об'єднав з підлітковим та визначив межу з 12 років до 20 років. Новоутворенням може бути як прогресивне сприйняття власного «Я» у соціальному й професійному середовищі, і регресивне невизнання особистісної унікальності. Дж. Біррен у класифікації про 8 фаз життєвого розвитку людини, виділив юнацтво у четвертий цикл з назначеним йому віком з 12 до 17 років. Недолік такої періодизації є недотримання єдиного принципу диференціації. Це свідчить про те, що меншість фаз були виокремлені через соціально-педагогічний чинник, а інша більшість через психологічно-віковий [30].

В свою чергу Д. Бромлей у періодизації про п'ять циклів розвитку виділила юнацтво з 11/13 років до 21 року, лишивши поза увагою підлітковий вік. Юнацький вік детальніше доповнила згодом й конкретизувала його на ранній юнацький/старший шкільний, який починався з 11 до 13/15 років і пізнююність з умовною позначкою 15–21 років [36]. Цікаве те, що саме юнацтву віддає авторка перевагу за статевим дозріванням. Але й тут помітно недотримання, як і у Дж. Біррена, принципу єдиного критерія для суцільної категоризації вікових етапів життя. Недоліком класифікації виступає нерівномірний суб'єктивний

двовимірний підхід до певних вікових періодів. Не можна з цим не погодитися, тому що до прикладу, цикл дитинства був визначеним віковим фактором, але шкільний – за видом провідної діяльності, є недопустимим для відтворення об'єктивного систематизування та опису вікових меж.

Маємо свідчення, що існує розбіжність з визначеннями вікових проміжків юнацького віку. Можемо припустити, що така тенденція пов'язана як з суб'єктивними факторами науковців, так з об'єктивною стороною, через різноманіття критеріїв, які обиралися для зручності виділення і опису. Одна група вчених схиляється до об'єднання підліткового та юнацького віку, наділяючи їх віковим обмеженням від 11 до 19/20 років, а інша – розділяючи ці етапи та уточнюючи юність, як рання і пізня.

Спираючись на узагальнені дані, які активно використовують у віковій та педагогічній психології, можемо ствердити, що умовно юнацькій вік протікає у межах раннього етапу від 15 до 18 років і зрілого – з 18 до 21 років.

Юнацтво – це період, який настає по закінченню підліткового віку, супроводжуючись кризою. Їй характерне бажання пізнати особистісні можливості, які можуть бути у нагоді в майбутньому, саморегуляція та аналіз поведінки, достатньо аргументований виклад інформації, який породжує постійні сумніви у свідомості людини. Саме вони змушують критично підходити до об'єктивного світу, але вікові протиріччя ще заважають особистості проявляти активність й спрямованість.

Українська психологія, Т. Титаренко, зацікавившись цим феноменом, провела власне експериментальне дослідження, де дійсно виявила, що саме у віці 17-18 фіксується розчаруванням у відношенні суб'єктивного бачення «Я» та об'єктивній реальності. Криза вселяє певні труднощі бачення світу, незадоволення власним життям, невизначеність і розгубленість. Такі переживання можна пояснити тим, що юнаки входять у самостійне життя, де відчують відповідальність і тому їм потрібен час й ресурси для адаптування до нових умов.

Е. Еріксон зауважив, що юнацький вік є важливим і вразливим. Саме на цьому етапі формується майбутній план життя. Окрім того, що цей вік є

чутливим, де формується свідомість, але й показники всебічного розвитку динамічно зростають. Прогресивним новоутворенням може стати цілісна ідентифікація особистості, а регресивним – рольове змішування, де людина вбирає у себе якості, які спостерігає у власному соціальному середовищі. Негативним наслідком є дифузія особистості, яка призводить до патологій.

Раннє юнацтво (15-18 років) – характеризується жвавим розвитком з фізичних, психічних і соціальних сфер.

Фізичний розвиток ранньої юності демонструє кінцеве статеве дозрівання, але у кожного цей показник є індивідуальним, виходячи з біологічної природи особистості. Ріст дівчат (15-16 р.) і хлопців (17-18 р.) зупиняється, остаточно формується нервова система.

Соціальний розвиток характеризується переходом особистості в більш доросле суспільство, де наявною метою є отримання різноманітних знань. Соціалізації є важливим етапом й тому існує три прогностичні плани за якими здійснюється цей процес [17]. Перший – людина стикається з великою кількістю протиріч, породжуючи навколо себе конфліктні ситуації. Другий – спокійний і поступливий ритм, без болісних наслідків відчуються соціальні зміни. Третій – швидкий і ритмічний, що надає можливість швидко контролювати власну поведінку й переключатися. Розвиток цього типу характеризується розбіжностями між гендерними статями. Наприклад, у дівчат цей процес настає швидше ніж у хлопців, що свідчить про домінування відчуття відповідальності за майбутнє і визначенням освіти, професійної діяльності [30, с. 132].

З позиції взаємодії з соціальним оточенням, юнаки починають обирати коло спілкування за певним суб'єктивним критерієм, враховуючи власну зацікавленість до статево-рольової поведінки. Такий підхід демонструє самостійність, як характерну якість [4, с. 76].

Новоутворенням постає самовизначення, яке дає підґрунтя для пошуку власних переваг й недоліків та свого місця у суспільстві.

На психологічному рівні в ранньому юнацькому віці виразним є занурення у свій внутрішній духовно-ціннісний світ [28, с. 264]. З'являється саморефлексія

власного життя й розуміння плину часу, без повернення. Саморегуляція і самоконтроль допомагають особистості відчутти себе дорослим, але поки що, є відчуття періодичної тривожності [29].

Зріла юність настає впродовж 18–21 років. Можна стверджувати, що на фізичному рівні усі аспекти сформовані. Домінантним є розумовий розвиток, який вдосконалює показники юнаків.

У соціальному середовищі панує вибіркоче спілкування і прихильність до протилежної статі. Визначною подією є зміна середовища, а саме вступ до вищих навчальних закладів. Факт цього констатує самовизначення юнака з його професією або майбутнім, яке базується на індивідуальних цінностях.

На психологічному рівні свідомість особистості розвивається, але так динамічно, як під час ранньої юності. Але унікальним є те, що постає можливість відчутти себе часткою громадського життя держави, подивитися на себе через різноманітні призми й сформувані адекватне уявлення про свої можливості [38].

Саморефлексія вводить у активний стан такі явища, як соціальний стан, різноманітну діяльність, юридична відповідальність за вчинки. Ці критерії вибудовують враження юнака про себе та протиріччя на основі соціального визначення або професійного. Долаючи їх, особистість має змогу глибше пізнати себе.

Таким чином, юнацький вік є досить суперечливим за віковими визначеннями, але від цього не зникає з поля зору. Він є необерненим перехідним етапом від періоду дитинства до дорослості. Має характерну кризу, новоутворення й провідну діяльність. Цей віковий період демонструє стрімкий фізичний, психологічний, соціальний розвиток юнаків, маючи певні особливості, що є важливим для статевої ідентифікації. В активну фазу входять процеси самопізнання, саморефлексії, самовдосконалення, що свідчить про високий рівень розвитку ідентичності особистості.

1.3 Історія дитинства та гендерна історія як сучасні методологічні підходи

З початку ХХ століття у науковій сфері відбулися глобальні зміни у підходах до вивчення певних явищ, об'єктів і суб'єктів, подій, закономірностей з метою глибшого інформаційного збагачення знань. Пізніше, у кінці 80-х років ХХ століття, наукову революцію увели як постнекласичний етап, який триває й зараз [16]. Одними з її характерних ознак є міждисциплінарний, комплексний підхід до вивчення певних феноменів та спроби аргументованого пояснення аксіологічних засад, у центрі котрих є людина.

Історикіня І. Загарницька доводить, що комплексний підхід у сфері історії дитинства змінив ракурс осмислення і досліджень різноманітних закономірностей з пошуком зв'язку із становленням людини. Складністю даного аналізу фахівчиня виділила врахування всіх здобутків із всіх можливих наукових галузей. Але саме це дозволило повноцінно охопити та вивчити погляди на дослідження історії дитинства [14, с. 9].

Варто звернути увагу на те, як впродовж історичних періодів змінювалися філософські погляди на проблематику дитинства. У своїй розвідці І. Загарницька демонструє, що розкриттю дитинства як потенціалу кожної дитини, яка має власні неповторні риси, сприяли ідеї Відродження. На початку ХХ століття з'являється уявлення про тісний закономірний зв'язок дитини й батьків. Сьогодні дитина сприймається як потенційний мислитель, діяч, творець, а дитинство – проблемне неповторне явище, яке протікає індивідуально, маючи впливи минулого, а саме – у вихованні, моделі родини та гендерних уявленнь в ній [14, с.10-11].

Психологіня О. Козлюк дійшла висновку, що феномен дитинства на сучасному філософському етапі сприймається та досліджується як початок людського існування; період, що випереджає дорослість; форма соціального буття, що визначає розвиток соціалізації; критерій оцінювання сучасної державної політики [21, с.28].

Надати визначення дитинству не так й просто через його багатогранність. Ю. Юрчук вважає, що це є соціальний конструкт, який відображає у житті дітей

певні риси й характеристики суспільства або епохи [41]. Т. Орлова доводить, що дитинство – це соціокультурне явище, без котрого неможливо уявити історичний вимір [25]. Не можна не погодитися з вищезгаданими історикинями, адже дослідження та аналізування дитинства як першого фундаментального вікового періоду надає опис виховання у родині та впливу соціуму, які спрямовують формування особистості за соціальною потребою, яка може мати різноманітні поширені тенденції.

За допомогою феномену дитинства можна прослідкувати, як з плином часу змінювалася соціальна культура, а саме: ставлення до свого внутрішнього «Я», спрямованість, ціннісні орієнтації, роль та погляди жінки та чоловіка, гендерна стереотипність, уявлення, етика, багатоаспектні умови, де протікав процес, ідеології у суспільстві, сімейні відносини. Зазначимо, що історія дитинства стосується не тільки виключно дітей, але і дорослих, тому що цей соціоісторичний процес є частиною їхнього життя. Через різноманітність фахівців у сфері виховання, навчання, лікування, психології поняття «дитинство» набуває маніпулятивності із зазначенням правильної моделі сім'ї або методів виховання. Такі рекомендації суб'єктивної «правильності» можуть більшою мірою впливати на формування громадянської спільноти країни. У такому підході є позитивні та негативні наслідки, тому що вони поширюють і спрямовують частково ідеологічний вплив на збереження та захист «традиційного» сімейного інституту, періоду дитинства та методів виховання, які можуть бути доволі жорстокі, агресивні, стереотипні, антифеміністичні.

О. Белова конкретизує дитинство описом про повну соціалізацію та психологічну зрілість, як наслідок входження людини в суспільство [3, с. 227]. Авторка праці додала цікаву думку про те, що період дитинства для різних епох різниться та описала це у порівнянні первісного суспільства з середньовіччям та теперішнім часом.

Отже, спільною позицією є те, що дитинство у контексті історії та соціології як період є не суто біологічним, а більшою мірою стосується певного етапу культурного розвитку суспільства, надаючи права та обмежуючи обов'язками. Але

зауважимо, що остаточно вікові межі дитинства не окреслені, ймовірно, через відмінність між дисциплінарних точок зору та проблемність визначення. Конвенція ООН про права дитини в 1989 році внесла уточнення у вікові межі дитинства, визначивши їх до набуття повноліття, а саме 18 років [22, с. 6]. Існують країни (Киргизстан, Непал, Туркменістан і т.д.), де повноліття визначається вже у 16 років. В Україні повноліття настає у 18 років, але з 16 отримується паспорт. В таких випадках помічаємо тенденцію, де тривалість періоду дитинства визначає конституційний погляд держави.

Американський психолог Д. Макклєндал висунув цікаву думку, пов'язавши період дитинства з устроєм держави. У докапіталістичний період воно характеризується спрямованістю на суспільство, безініціативністю, швидким підкоренням владі. На противагу цьому поставлено капіталістичний період, де панує зосередженість на собі та всебічному розвитку, вибірковість [15, с. 53]. Але такий підхід доволі активно критикується антропологами, які зауважують на створенні певної стереотипності культур.

Історія дитинства та гендерна історія як два сучасні методологічні напрямки взаємопов'язані спільною проблематикою, яка базується на перетині соціології й історії задля пояснення взаємозв'язку дитинства та вияву гендерних стереотипів в українському суспільстві.

Гендерна історія була сформована у 80-роках ХХ століття, що свідчить про її новизну. Вперше теоретичну методологію молодій науки заклала американка Дж. Скотт [9]. Відмітимо, що дослідниця у галузі гендерології пов'язувала гендер не лише зі створенням стереотипів, ідентифікацій у виключно людському середовищі, але й з соціальним та культурно-історичним інститутами, які регулювали нерівності статей, розподіл матеріальних й духовних цінностей через національність, расу, стать, враховуючи історичний час створення типових закономірностей, коли вони були поширені. Дж. Скотт розробила 4 ознаки гендеру, які виклала у своїй статті «Гендер: корисна категорія історичного аналізу» [42].

Появу «жіночої проблематики» О. Кісь окреслила як значущий напрямок в історичній науці, якій згодом відокремився та став набувати самостійності. Поштовхом до цього стало те, що навіть після урівноваження прав жінок й чоловіків дискримінація та гендерні стереотипи і уявлення зберігалися, набуваючи різноманітних форм прояву. Виправдовувалися такі думки природньо-історичними процесами [19, с. 159].

Розуміння методів взаємодії історії дитинства та гендерної історії надає можливості проаналізувати складові розвитку культури й суспільства, а саме статеvu ідентичність, гендерні уявлення і стереотипи, які впливають на особистість у період дитинства, яка згодом, ймовірно, буде відтворювати закладені гендерні ролі.

Проаналізувавши основи історії дитинства та гендерної історії, можемо визначити, що молоді науки знаходяться на міждисциплінарному перетині, пов'язуючи себе з історією, психологією та соціологією. Їх методологічні підходи набирають широкого застосування завдяки аналізу певних соціальних об'єктів під іншим кутом зору, що розширяє межі вивчення. Поєднання обох концепцій є перспективним у дослідженнях гендерних уявлень і стереотипів дітей юнацького віку.

1.4 Гендерні аспекти світогляду (пост)радянського та сучасного українського соціуму

Гендерні уявлення дітей юнацького віку в сучасному українському соціумі формуються під впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Вагому роль відіграє те, що українське суспільство з часів незалежності певний час перебувало під впливом пострадянських реалій, що формувало особливості світогляду українських громадян, які сьогодні є батьками нинішнього юнацтва. Відповідно, дана розвідка надає змогу окреслити варіації гендерних уявлень дітей юнацького віку сьогодні, виявити фактори, що їх формують, шляхи просвіти громадян.

Відмінності в особистісному спрямуванні сучасного суспільства, порівнюючи із (пост)радянським періодом визначаються численними факторами,

включаючи культурні, соціальні та економічні зміни, що відбулися протягом часу. У сучасності визначено виражений індивідуалізм, де люди більше орієнтовані на свої власні потреби, цінності та цілі [11, с.6]. З іншого боку, (пост)радянський період характеризувався колективним спрямуванням, де інтереси індивіда підкорялися інтересам колективу чи держави, створюючи стандартизований образ «правильної людини» [20, с.18]. Самовираження та індивідуальність часто піддавалися пригніченню та засудженню.

Важливий вплив на гендерні уявлення дітей має сімейне середовище. Родинні цінності та традиції визначають, як діти сприймають гендерні ролі. Рольові моделі, якими є батьки, великою мірою формують гендерну ідентичність дітей, а їхній приклад в розподілі обов'язків та взаємодії може визначати гендерні уявлення на майбутнє. Загалом, розуміння гендерних аспектів українського соціуму є ключовим для пристосування суспільства та освітніх інституцій до сучасних реалій та сприяє розвитку позитивних гендерних уявлень серед дітей та молоді [10, с. 308].

Культурна різноманітність у сучасності розширюється за рахунок глобалізації, що надає доступ до різноманітних культурних впливів та ідентичностей. Сучасний український соціум характеризується руйнуванням традиційних гендерних ролей, які історично сформовані суб'єктивно. Щодо розподілу обов'язків вдома, у (пост)радянський період жінкам покладалася основна відповідальність за господарство та виховання дітей, тоді як чоловік був головним годувальником. Сучасні сім'ї все частіше приймають ідею спільної відповідальності за господарство та виховання, де розподіл обов'язків стає більш рівним.

Зростає увага до розуміння та прийняття різноманітності гендерних ідентичностей, що може впливати на уявлення дітей про своє місце в суспільстві. Сучасна освіта також спрямована на розвиток гендерної свідомості та рівноправ'я через включення в шкільні програми матеріалів, які підтримують різноманіття та гендерну рівність, повагу й толерантне відношення.

Важливим є також взаємодія з різними суспільними інституціями, такими як школа та громадські організації, які можуть впливати на формування гендерних уявлень дітей через освітні та інформаційні ініціативи. Розуміння гендерних аспектів українського соціуму є ключовим для пристосування суспільства та освітніх інституцій до сучасних реалій та сприяє розвитку позитивних гендерних уявлень серед дітей та молоді [10, с. 308].

Гендерні уявлення та розподіл ролей у суспільстві вражають суттєві трансформації від (пост)радянського періоду до сучасності, відзначаючи культурні та соціальні зміни. У (пост)радянському суспільстві існувала жорстка стандартизація гендерних ролей. Жінки визначалися головним чином як матері та господині, тоді як чоловіки виступали як годувальники та захисники сім'ї. Але потрібно зауважити, що статус «господині» або «берегині» є не такий райдужний. О. Кісь виявила за допомогою інтерв'ю, що тодішнє уявлення жінки було ілюзорним із неможливим прагненням стати «ідеальною» у радянські часи, призводячи до розчарувань, мук й болі [20]. На жінок в пострадянський період впливали радянські практики, що усталилися в 1960-70-ті роки: окрім домогосподарства, виховання дитини жінки працювали на виробництві, де нерідко мали місце невідповідні умови для робітниці-матері [11, с. 217-218]. При цьому у ході ідеологізації німецько-радянської війни сформувалося гендерне уявлення про чоловіка як «переможця», який не вирішував побутові проблеми і не брав участі у вихованні дітей, але був ідеалом [37, с. 178-179]. Такі чітко визначені ролі були підкреслені й керувалися пропагандою та інституціональними практиками.

У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до гнучкості гендерних ролей. Люди стають більш толерантними до ідей про різноманіття виразу гендерної ідентичності та розподілу ролей.

Також у (пост)радянському суспільстві існувало суцільне ділення на «жіночі» та «чоловічі» сфери. Жінкам вибір професії обмежувався галузями освіти, медицини та дитячого виховання. Сучасні жінки мають більше

можливостей для вибору професій та активно включаються в різноманітні сфери, включаючи технічні та менеджментові, політичні галузі.

Інституційний вплив варто розглядати у контексті економічних та політичних динамік. Економічна самостійність жінок може допомагати у подоланні гендерних стереотипів та сприяти їхньому рівному ставленню в суспільстві. Політичні рішення, спрямовані на підтримку гендерної рівності, формують новий контекст для ставлення до гендерних норм та цінностей.

Масова культура, яка включає рекламу, кіно, музику та інші аспекти сучасного життя, також відіграє вагомую роль у формуванні гендерних уявлень. Важливим аспектом формування гендерних уявлень дітей юнацького віку є вплив глобальних культурних тенденцій через медіа та соціальні мережі на гендерних стереотипів та усвідомлення власної гендерної ідентичності [18, с. 160]. Цей постійний потік інформації відзначається не тільки різноманітністю, але й конфліктністю гендерних уявлень, які можуть бути представлені через образи героїв у віртуальному чи реальному світі. Тому гендерне виховання та критичний аналіз медійного контенту стають важливими аспектами для розвитку гендерної свідомості та формування здорового гендерного світогляду серед дітей та підлітків.

Отже, важливо підкреслити, що формування гендерних уявлень у дітей юнацького віку є процесом, який визначається взаємодією численних факторів. Розуміння та врахування цих аспектів дозволяє ефективніше сприяти формуванню гендерної свідомості та рівноправ'я в українському суспільстві, створюючи умови для розвитку позитивних та інклюзивних гендерних уявлень у новому поколінні [24, с. 65].

Гендерні уявлення формуються в процесі соціалізації та ідентифікації, і вони можуть бути динамічними і змінюватися в залежності від життєвого досвіду та взаємодії з різними соціокультурними впливами. У цьому контексті необхідно пам'ятати про важливість розвитку гендерної грамотності серед вихователів, батьків та освітніх працівників. Розширення обговорення гендерних аспектів також викликає необхідність створення і підтримки безпечних та відкритих

просторів для діалогу, де діти можуть вільно висловлювати свої погляди щодо гендерних тем. Це сприяє формуванню відкритого та толерантного суспільства.

В українському суспільстві спостерігається розмивання традиційних кордонів між гендерами. Вплив рухів та організацій, що працюють над визнанням прав гендерних меншин та розширенням можливостей самовираження, може стати ключовим фактором у формуванні гендерних уявлень молодого покоління.

Таким чином, гендерні аспекти світогляду в пострадянському та сучасному українському соціумі є значущою складовою його культурної та соціальної динаміки. У пострадянському періоді існували традиційні гендерні стереотипи та ролі, де жінки ототожнювалися як домогосподарки та матері, а чоловіки – як годувальники та захисники. Це визначалося не лише суспільними уявленнями, але і державною політикою, яка контролювала ідеологію через освіту, сімейний інститут та масові медіа.

Інформаційне середовище для сучасної молоді відзначається свободою вибору, гнучкістю гендерних ролей та можливістю самостійного формування свого світогляду та рольових позицій у суспільстві на відміну від пострадянських часів. Особливої уваги варто приділяти сімейному інституту, який формує у зв'язку із зовнішніми чинниками модель родини й виховання із поділом обов'язків, які можуть мати дискримінаційний й стереотипний характер.

Висновки до РОЗДІЛУ 1

Теоретичний аналіз понять «гендерне уявлення», «гендерний стереотип» показав, що у психології більшість науковців використовують їх синонімічно. Складність цих явищ пояснюється через психоемоційну основу. В основі понять лежить образ гендеру, який утверджується в прийнятих соціумом межах відповідності «чоловіче» і «жіноче», трактує певну поведінку та роль.

Юнацький вік є досить суперечливим за віковими визначеннями. Цей віковий період демонструє стрімкий фізичний, психологічний, соціальний розвиток юнаків, що є важливим для статевої ролі ідентифікації та формування гендерного образу. В активну фазу входять процеси самопізнання, саморефлексії,

самовдосконалення, що свідчить про високий рівень розвитку статево-рольової ідентичності особистості.

Аналіз основи історії дитинства та гендерної історії, показав, що інформаційне середовище для сучасної молоді відзначається свободою вибору, гнучкістю гендерних ролей та можливістю самостійного формування свого світогляду та рольових позицій у суспільстві на відміну від радянських часів.

У сучасному українському суспільстві спостерігається розширення гендерного обсягу та розпливання традиційних кордонів між гендерами. Вплив рухів та організацій, що активно працюють над визнанням прав гендерних меншин та розширенням можливостей самовираження, може стати ключовим фактором у формуванні гендерних уявлень молодого покоління.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1 Методи і процедура експериментального дослідження

Вивчення гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку є актуальною та важливою темою в сучасній психології. Гендерні стереотипи, уявлення про те, як повинні поводити себе чоловіки і жінки у суспільстві, часто формуються в ранньому віці і можуть мати значний вплив на розвиток особистості та самосвідомість дітей. Для розуміння особливостей вияву гендерних уявлень та розробки ефективних стратегій психологічної підтримки юнаків необхідно застосовувати різноманітні методики дослідження. У цьому контексті дослідження, важливим є створення сприятливого середовища для розвитку здорової самоідентифікації та соціальної адаптації дітей.

З метою дослідження гендерних уявлень у дітей раннього юнацького віку було обрано 17 дівчат й 18 хлопців, віком від 15 до 17 років, які вчаться у загальноосвітніх закладах м. Києва та м. Краматорськ. З них: 21 юнак пройшли очне випробування, а інші 14 юнаків – онлайн.

Методика за опитувальником Сандри Бем, відома також як «Опитувальник про гендерну роль» (BSRI– Bem Sex Role Inventory), є однією з найпоширеніших та добре вивчених методик для визначення гендерної ідентичності. Цей опитувальник розроблений для вимірювання того, наскільки люди ідентифікують себе з традиційними стереотипами чоловічості, жіночості або обох показників. Автор опитувальника – С. Бем, американська психологиня, яка відома своїми дослідженнями в галузі гендерної психології та соціальної психології, довгий час працювала професором психології в Корнелльському університеті та була визнана авторитетом у своїй області. Опитувальник С. Бем Sex Role Inventory (BSRI) розробила у 1974 році, він став дуже популярним у дослідженнях гендерної ролі та стереотипів.

BSRI включає в себе списки тверджень, пов'язаних з традиційно чоловічими, жіночими та андрогінними рольовими характеристиками. Учасники

опитування оцінюють себе на кожному твердженні за шкалою від «абсолютно не характерне для мене» до «абсолютно характерне для мене», від 1 до 7.

Оцінки для чоловічих і жіночих характеристик використовуються для визначення, наскільки відповідна гендерна роль характеризує учасника опитування.

Опитувальник складається з 60 тверджень, які позначені як маскулінні (чоловічі), фемінінні (жіночі) або андрогінні (змішані). Відповідно до того, як особа оцінює себе на цих твердженнях, вона отримує рівень гендерної ідентичності в кожній з трьох категорій. Ідентифікація як маскулінної (чоловічої) означає схильність до характеристик, які традиційно пов'язані з чоловіками. Ідентифікація як фемінінної (жіночої) означає схильність до характеристик, які традиційно пов'язані з жінками. Андрогінна ідентичність вказує на комбінацію маскулінних і фемінінних рис.

Цей опитувальник дозволяє дослідникам отримати глибше розуміння того, наскільки сильно і як саме люди ідентифікують себе з традиційними гендерними ролями. Ця методика може бути застосована для вивчення гендерних стереотипів у дітей юнацького віку, дозволяючи оцінити, як вони ідентифікують себе з різними аспектами чоловічості та жіночості. Результати можуть дати уявлення про те, наскільки сильно вони асоціюють себе з традиційними гендерними ролями і як це впливає на їх поведінку та самовідчуття.

Методика С. Бем корисна для дослідження вияву гендерних уявлень та стереотипів у юнаків з декількох причин. Вона дозволяє визначити, як юнаки ідентифікують себе з традиційними гендерними ролями та характеристиками, виявити вплив соціального середовища на їхні уявлення про гендер, а також розкрити, як ці уявлення впливають на їхню поведінку та вибори. Такий аналіз може стати основою для розробки програм та стратегій, спрямованих на зміну чи ліквідацію шкідливих гендерних стереотипів у молодіжному середовищі.

Методика дослідження спрямованості особистості, розроблена Бернджем Бассом, базується на його моделі лідерства, відомій як «Методика мультифакторного опитування Басса» (Bass Multifactor Leadership Questionnaire,

MLQ). Ця методика використовується для вимірювання різних аспектів лідерської поведінки та спрямованості особистості на лідерство, стала однією з найбільш використовуваних і впливових у галузі дослідження лідерства [35].

MLQ базується на моделі трансформаційного лідерства Б. Басса, а також включає в себе оцінку транзакційного лідерства та лідерської уваги. Транзакційне лідерство, у свою чергу, оцінює взаємодію між лідером та підлеглими на основі винагород та очікувань. Методика визначає, наскільки лідер використовує матеріальні або соціальні стимули для досягнення цілей. Крім того, MLQ вивчає лідерську увагу, тобто здатність лідера до сприйняття та реагування на потреби та проблеми підлеглих.

Ця методика є важливим інструментом для дослідження вияву гендерних уявлень або стереотипів у юнаків. Вона дозволяє аналізувати лідерські стилі та уявлення про лідерство серед юнаків, вивчати вплив соціальних норм та очікувань на їхні гендерні уявлення та розкривати індивідуальну спрямованість особистості на лідерство. Такий підхід допомагає зрозуміти, які саме лідерські якості вважаються важливими для юнаків, а також виявити стереотипні уявлення про лідерство в їхній соціальній групі чи культурному контексті. В результаті це може сприяти розвитку програм та стратегій, спрямованих на розбірливість гендерних стереотипів та побудову більш рівних умов для розвитку лідерських якостей серед юнаків.

Методика Q-сортування була розроблена у 1940-х роках американським психологом Вільямом Стефансоном. Цей метод використовується для дослідження структури індивідуальних уявлень або переконань про певний об'єкт, концепт чи ситуацію. У методиці Q-сортування досліджуваний розподіляє карточки з висловленими твердженнями або характеристиками згідно з певною схемою. Ця схема може бути, наприклад, градація за ступенем погодження чи важливості. Після розподілу всіх карточок досліджуваний ранжує їх відповідно до важливості чи іншої характеристики.

Методика Q-сортування є важливим інструментом для дослідження вияву гендерних уявлень або стереотипів у юнаків. Вона дозволяє аналізувати, як саме

юнаки організовують свої думки та уявлення про гендерні ролі, стереотипи та очікування. Шляхом сортування тверджень або концептів вони відображають свої власні переконання та думки про ролі в суспільстві. Результати Q-сортування дозволяють виявити гендерні уподобання, очікування та перспективи юнаків на гендерні питання, а також дослідити їхній розвиток протягом часу та в різних контекстах. Цей підхід може сприяти розробці більше фективних стратегій роботи з гендерними стереотипами та просуванню рівноправ'я в суспільстві.

Усі наведені методики мають спільну спрямованість на дослідження гендерних уявлень, стереотипів та ролей у юнаків, проте кожна з них використовує власний підхід для досягнення цієї мети. Q-сортування структурує ці уявлення шляхом сортування тверджень за певними критеріями. Тест «Маскулінні-Фемінінні» (БСМФ) та методика Басса оцінюють вираження маскулінних та фемінінних рис особистості, що може відображати гендерні стереотипи. Методика В. Стефансона досліджує спрямованість особистості на лідерство, що також може бути пов'язано з гендерними уявленнями. Ці методики можуть використовуватися як окремо, так і в поєднанні для отримання більш повного та комплексного розуміння гендерних аспектів особистості юнаків.

Дослідження гендерних уявлень та ролей у юнаків українського суспільства має велику цінність в контексті сучасних змін, що відбуваються в нашому суспільстві. Зміна уявлень про гендерні ролі та стереотипи стає дедалі актуальнішою у контексті пострадянської трансформації, де старі стереотипи поступово втрачають свою силу, і суспільство рухається до більшої рівності та різноманітності у розумінні гендерних питань.

Українські юнаки перебувають у важливому періоді формування особистості, де вони активно поєднуються з гендерними уявленнями, що вони зустрічають у своєму оточенні. Дослідження їхніх уявлень та ставлення до гендерних ролей дозволяє отримати важливі уявлення про те, як вони сприймають гендерні стереотипи, як вони формують свої власні ідентичності, і як це може впливати на їхні майбутні можливості, ставлення до себе та інших, а також на їхній психологічний та соціальний добробут.

Розуміння цих аспектів допомагає в розвитку програм та ініціатив, спрямованих на підтримку гендерної рівності, освітніх кампаній щодо свідомого формування гендерних уявлень та ролей, а також в розробці програм підтримки для юнаків, спрямованих на їхнє психологічне та соціальне самопочуття. Таке дослідження має великий потенціал у визначенні шляхів покращення якості життя та гендерної рівності в українському суспільстві.

2.2 Результати дослідження гендерних уявлень у юнаків

Опитувальник С.Бем використовувався з метою вияву гендерних уявлень та гендерних ролей у юнаків. Так, статево-рольові показники отримали хлопці (18 осіб), результати дослідження надані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Статево-рольові показники у хлопців

Статево-рольові показники	Кількість юнаків	У %
притаманні риси фемінності	5	27,8%
притаманні риси маскулінності	4	22,3%
яскраво виражена маскулінність	8	44,4%
наявність маскулінності й фемінності одночасно	1	5,5%

Як показано у табл. 2.1 з метою вияву гендерних уявлень у юнаків-хлопців було визначено наступні кількісні показники:

- 1) 5 осіб мають результат більший за +1, що свідчить про притаманні риси фемінності;
- 2) 4 особи мають результат менший за -1, що свідчить про притаманні риси маскулінності;
- 3) 8 осіб мають результат менший за -2,025, що свідчить про яскраво виражену маскулінність;
- 4) 1 особа має результат у межах від -1 до +1, що свідчить про андрогінність (наявність маскулінності й фемінності одночасно).

Статевро-рольові показники визначені у дівчат (17 осіб), результати дослідження надані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Статевро-рольові показники у дівчат

Статевро-рольові показники	Кількість юнаків	У %
притаманні риси фемінності	2	11,7%
яскраво виражена фемінність	9	53%
притаманні риси маскулінності	4	23,6%
яскраво виражена маскулінність	2	11,7%

Як показано у табл. 2.2 у юнаків-дівчат було визначено наступні кількісні показники гендерних уявлень:

- 1) 2 особи мають результат більший за +1, що свідчить про притаманні риси фемінності;
- 2) 9 осіб мають результат більший за +2,025, що свідчить про яскраво виражену фемінність;
- 3) 4 особи мають результат менший за -1, що свідчить про притаманні риси маскулінності;
- 4) 2 особи має результат менший за -2,025, що свідчить про яскраво виражену маскулінність.

Під час аналізу відповідей було виявлено якісні показники, 35% дівчат обирали твердження, які відповідно за опитувальником належать маскулінності, а саме: схильність захищати свої погляди, дух змагання, агресивність, мужність, владність, аналітичність, заперечуючи наявність таких характеристик, як: ніжність, довірливість, соромливість, тихий голос, жіночність, але при цьому обираючи любов до дітей, турботу, відданість. Інші 65% продемонстрували наявність відповідей, які притаманні фемінності: інфальтивність, довірливість, м'якість, здатність утішати і не ототожнювали себе із маскулінними рисами.

Від загальної кількості хлопців, 67% мають притаманні маскулінні характеристики й обирали: мужність, владність, лідерство, швидке прийняття

рішень, заперечуючи наявність жіночності, поступливість, теплоту й щирість. 27% юнаків отримали невиражену фемінність, обравши твердження такі як, м'якість, співчуття, спокій та любов до дітей. Тільки 6% юнаків має андрогінність, обираючи показники порівну.

Задля дослідження гендерних уявлень та стереотипів у юнаків, наступним було використано методику дослідження спрямованості на лідерство особистості за Б. Бассом. Результати дослідження спрямованості на лідерство у юнаків-хлопців надані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники спрямованості на лідерство у хлопців

Спрямованість на лідерство	Кількість юнаків	У %
на власну особистість	5	27,7%
на діяльність	9	50%
на суспільство	4	22,3%

Хлопці (18 осіб) продемонстрували кількісні показники:

- 1) 5 осіб проявили спрямованість на власну особистість;
- 2) 9 осіб проявили спрямованість на діяльність;
- 3) 4 особи проявили спрямованість на суспільство.

Результати дослідження спрямованості на лідерство у юнаків-дівчат надані у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники спрямованості на лідерство у дівчат

Спрямованість	Кількість юнаків	У %
на власну особистість	6	35,3%
на діяльність	7	41,2%
на суспільство	4	23,5%

Дівчата (17 осіб) продемонстрували кількісні показники спрямованості:

- 1) 7 осіб проявили спрямованість на діяльність;

- 2) 4 особи проявили спрямованість на суспільство;
- 3) 6 осіб проявили спрямованість на власну особистість.

З приводу якісних показників юнаків варто відзначити у загальних підрахунках, що 45,7% орієнтовані на завдання, що означає спрямованість на певну діяльність, якою особистість захоплюється або надихається. Є прагнення для відкриття нового досвіду із набуттям навичок та знань, які будуть необхідні для професійної ланки. Як стверджує ключ до методики, такі юнаки прагнуть працювати у колективі та нести певну користь для суспільства.

31,8% досліджених осіб мали спрямованість на особистість. Для таких випадків є пріоритетним домінування власних мотивів, які ведуть до певного розвитку або престижу. Зазвичай, такі юнаки не хвилюються за інших і мало реагують на труднощі й потреби суспільства.

Спрямованість на суспільство продемонстрували 22,8% досліджуваних. Дана категорія є залежною від схвалення соціуму, у якому перебуває. Присутня орієнтація на людей, спілкування, емоційна прив'язаність, які можуть нести окрім позитивного впливу на особистість юнака й негативний.

Останньою методикою була використана «Q-сортування» за В. Стефансон, яка виявила узагальненні кількісні показники вираження маскулінних та фемінінних рис у юнаків. Результати дослідження маскулінних та фемінінних рис у хлопців надані у табл.2.5.

Таблиця 2.5

**Показники вираження маскулінних та фемінінних рис особистості у
хлопців**

Маскулінні та фемінінні риси	Кількість позитивних виборів	Кількість негативних виборів
залежність – незалежність	6	12
боротьба – уникнення	9	9
товариськість – нетовариськість	15	3

Хлопці (18 осіб) продемонстрували наступні кількісні показники маскулінних та фемінінних рис:

1) у полярності «залежність – незалежність», тенденцію до залежності обрали 6 осіб, тоді як тенденцію до незалежності обрали 12 осіб;

2) у полярності «боротьба – уникнення», тенденцію до боротьби обрали 9 осіб, тоді як тенденцію до уникнення обрали 9 юнаків;

3) у полярності «товариськість – нетовариськість», тенденцію до товариськості обрали 15 осіб, тоді як тенденцію до нетовариськості обрали 3 особи.

Результати дослідження маскулінних та фемінінних рис у дівчат надані у табл.2.6.

Таблиця 2.6

Показники вираження маскулінних та фемінінних рис особистості у дівчат

Маскулінні та фемінінні риси	Кількість позитивних виборів	Кількість негативних виборів
залежність – незалежність	7	10
боротьба – уникнення	12	5
товариськість – нетовариськість	17	0

Як видно з табл.2.6. дівчата (17 осіб) продемонстрували наступні кількісні показники маскулінних та фемінінних рис:

1) у полярності «залежність – незалежність», тенденцію до залежності обрали 7 осіб, тоді як тенденцію до незалежності обрали 10 осіб;

2) у полярності «боротьба – уникнення», тенденцію до боротьби обрали 12 осіб, тоді як тенденцію до уникнення обрали 5 дівчат;

3) у полярності «товариськість – нетовариськість», тенденцію до товариськості обрали 17 осіб, тоді як тенденція до нетовариськості була не виявлена.

Перш за все встановлено, що дівчата мають нахил до боротьби у сфері міжособистісних взаємин. Є жага приймати певну роль та статус у соціумі, тоді як у хлопців цей показник є нижчий, а уникнення – більший.

По-друге, хлопці, у порівнянні з дівчатами, проявляють більшу тенденцію до незалежності та боротьби, в той час як дівчата виявили вищу тенденцію до залежності та товаришкості. Ці відмінності можуть відображати соціокультурні чинники або індивідуальні особливості сприйняття гендерних уявлень юнаків.

Отже, за допомогою трьох психологічних методик, які досліджують спрямованість, ціннісні орієнтації та гендерні ролі було виявлено, що меншість від загальної кількості юнаків-дівчат має притаманні маскулінні риси, орієнтацію на діяльність й власну особистість, намагаючись вести постійну боротьбу, яка на меті має надавати вищий статус у соціальному та професійному середовищі. Тоді як для меншості хлопців є характерний прояв фемінності, де більшість обрали поступливість та любов до дітей, але із спрямуванням на діяльність для розвитку.

Можемо припустити, що такі показники є наслідком:

1) індивідуального дитинства, яке формувалося під різноманітними чинниками: виховання пост(радянської) родини, політика держави й ідеологія, соціальні зрушення;

2) обставинами, які зараз склалися на території України, а саме повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року, яке потребує стійкості, виборювання самостійності;

3) реакція на ущемлення, які були у пост(радянські) часи та мають відбитки у сьогоденні. Так як юнаки не жили у УСРС, але користуючись різноманітними інформаційними джерелами, мають певне уявлення, яке викликало дане явище.

Для майбутніх наукових пошуків дане дослідження буде корисним, щоб підтвердити дані припущення, але потрібно розширювати кількість опитуваних.

Вибірка із 35 осіб надає можливість узагальнити, що юнаки сьогодення спрямовані на кар'єру та на розвиток особистості, мають індивідуальне уявлення гендера із обов'язками. Отримані дані свідчать, що гендерні уявлення про

чоловіків та жінок присутні, але вони мають не яскраву виразність, що свідчить про їх корекцію за для зменшення тиску на особистість за певними характеристиками.

2.3 Усноісторичні інтерв'ю щодо гендерних стереотипів юнаків

Методика усного інтерв'ю є важливим інструментом для дослідження в різних галузях науки, зокрема соціології, психології, історії. Вона полягає у взаємодії дослідника і учасника дослідження через вільну бесіду, під час якої дослідник задає запитання та вислуховує відповіді учасника [33]. Основні сенс і можливості цієї методики полягають у глибшому розумінні думок, почуттів та досвіду учасника, а також у можливості адаптувати взаємодію до потреб та характеристик кожного учасника. Взаємодія під час усного інтерв'ю сприяє відкритій та глибшій дискусії, а також може дати змогу спостерігати за невербальними проявами учасника. Цей метод дозволяє отримати детальну інформацію про індивідуальний досвід, уявлення та переконання учасника, що є важливим для розуміння різних соціальних та психологічних явищ.

Переваги методики усного інтерв'ю включають глибше розуміння теми, гнучкість у адаптації підходів до кожного учасника, спрямованість на контекст та особисті характеристики, взаємодію та співпрацю між дослідником і учасником, а також можливість отримати детальну інформацію та конкретні приклади. Однак недоліки включають суб'єктивність результатів, часові витрати, складність аналізу, підвищений ризик вплив дослідника, а також обмежену участь учасників. Отже, методика усного інтерв'ю має свої переваги та недоліки, які слід урахувати при використанні.

Методика усного інтерв'ю допомагає виявити прояви гендерних стереотипів або уявлень у юнаків через відкрите обговорення, детальне запитання про їхні уявлення та досвід, спостереження за невербальними сигналами та контекстуалізацію відповідей. Цей метод дозволяє дослідникам отримати глибоке та деталізоване розуміння переконань й досвіду учасників щодо

гендерних питань. Надає можливість вільно обговорювати ці питання з учасниками дослідження, виявляючи їхні уявлення та досвід.

Отже, проведене соціологічне дослідження вияву гендерних стереотипів та уявлень ґрунтувалося на усному інтерв'ю, де участь брали юнаки: 17 дівчат і 18 хлопців віком від 15 до 17 років.

Питання були запозичені з соціологічного дослідження, яке мало на меті дослідити гендерні уявлення та стереотипи населення України до та після повномасштабного вторгнення російської агресії [8]. Було зафіксовано наступні кількісні показники:

Питання №1: «В сім'ї вашого дитинства переважну частину часу вас виховували», було виявлено, що переважно частина опитуваних, а саме 64% (д) і 44,4% (х), виховувалася матір'ю. В той час, лише 5% (д) і 16% (х) виховувалися чоловіком.

Питання №2: «В сім'ї вашого дитинства в основному керівне становище належало...»: у даному випадку ситуація схожа у дівчат та хлопців, більша частина опитуваних заявили, що в їхній родині проявлялося рівноправ'я – 56% (д) і 61,1% (х). 11,7% (д) і 16,6% (х) продемонстрували, що домінанте місце займав чоловік. 5% (д) і 22,2% (х) обрали керівне становище жінки.

Питання №3 та №4: «Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки: мама, тато чи батьки?» та «Хто несе більшу відповідальність за виховання хлопчика: мама, тато чи батьки»: досліджено, що велика кількість надає перевагу рівноправному розподілу виховання дітей, незалежно від статі дитини – 85,2% (д) і 77,1% (х). Менша частина юнаків вважають, що відповідальність за виховання належить матері – 8,7% (д) і 13,8 (х). І 17,1% юнаків надали перевагу чоловікам.

Питання №5: «А хто має виконувати більшу частину побутової роботи з догляду за дитиною (накормити, вдягнути тощо) у випадку коли і мати, і батько працюють?»: виявлено, що 64,7% (д) і 66,6% (х) стверджували, що робота розподіляється рівномірно між чоловіком та жінкою. Але решта юнаків обрали, що це жіночий вид роботи, а не чоловічий – 11,7% (д) і 22,2% (х).

Питання №6 та №7: «Чи важливо, на вашу думку, формувати у дівчатах жіночі риси характеру, поведінку, інтереси?» та «Чи важливо, на вашу думку, формувати у хлопцях чоловічі риси характеру, поведінку, інтереси?»: було виявлено, що 32,2% (д) і 27,7% (х) вважають за потрібним формування у дівчат жіночих рис, 52,9% (д) і 61,1% (х) частково підтримують формування традиційних рис характеру, які притаманні жінкам.

Схожа тенденція прослідковується у формуванні мужніх рис у чоловіків: 35,2% (д) і 27,7% (х) однозначно вважають це головним аспектом, 52,9% (д) і 44,4% (х) частково підтримують ідеї. Інша мала частина опитуваних 5,5% утрималась від відповіді. Ймовірно, їх погляди ще формуються, тому юнакам було складно окреслити свої погляди.

Питання №8: «Жінка завжди має підкорятися чоловікові»: досліджено, дівчатам сам факт підкорення неприємний, лише 5,8% (д) погодились на це, інші частково погодились – 17,6%, а 52,6% (д) категорично проти. Більшість хлопців частково погоджується із підкоренням жінки – 39,3% (х), 16,6% (х) – повністю згодні. Менше половини хлопців юнаків виявили невдоволення – 33,3%.

Питання №9: «Жінка може бути успішною і в сім'ї і в роботі»: що дівчата, що хлопці, більшість виявили погодження щодо успішності жінки 58,8% (д) і 50% (х). Часткове погодження обрали 17,6% (д) і 22,2% (х). Інші 11,6% не погоджуються. Таким чином, було окреслено, що деякі юнаки дотримуються традиційних уявлень стосовно сімейних ролей.

Питання №10: «Чоловік в будь-якому разі має бути головою сім'ї»: досліджено, що більшість дівчат повністю або частково погоджуються із твердженням – 17,6% (д) і 35,2% (д). Хлопці менше підтримали повністю або частково твердження – 22,2% (х) і 16,6% (х). Але на відміну від дівчат (23,5%), половина хлопців виявили негативне ставлення 50% (х).

Питання № 11: «Коли мати працює заради заробітку, її діти страждають»: визначено, що більшість хлопців повністю або частково погоджуються – 33,3% (х) і 44,4% (х). В той час дівчата демонструють показники нижче – 17,6% (д) і

41,1% (д). І відмітимо, що в них є високий показник супротиву, ніж у хлопців – 23,2% (д) і 16,3% (х).

Питання №12: «Загалом, чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки»: спостерігається у динаміці обернено пропорційний характер. Якщо більшість хлопців повністю та в цілому погоджуються – 55,5% (х) і 22,2% (х), то більшість дівчат частково або не погоджуються із твердженням, вважаючи його, напевно, стереотипним – 17,6% (д) і 35,2% (д).

Питання №13: «У цілому, чоловіки краще керують бізнесом, ніж жінки»: виявлено цікавий показник, де самі дівчата повністю (23,5%) і частково (41,1%) визнають дане твердження. Такої самої думки й хлопці – повністю правильним вважає твердження 38,8%, частково – 27,7%.

Питання №14: «Чи відчували Ви колись упередження чи дискримінацію відносно себе за ознакою статі?»: окреслено, що кількісні показники дали змогу ствердити, що переважно дівчата стикалися з упередженням або дискримінацією – 22,2% (так, часто), 44,4% (так, іноді). 66,4% хлопців не стикалися з даним явищем, а 5,5% – так, часто, 11,1% – так, іноді.

Так, виходимо з того, що більше половини дітей виховувалися в умовах рівноправ'я. При цьому за рівноправ'я у вихованні виступає навіть більше – 77/85%. Майже дві третини юнаків вважають, хатня робота має порівну ділитися. Але в питаннях гендерних уявлень про фемінність і маскулінність більше впливу стереотипів. Більше половини частково підтримують і чверть/третина підтримує думку, що жіночі і чоловічі риси слід виховувати. Половина дівчат і третина хлопців не підтримують думку про домінування чоловіка і підкорення жінки, тобто стереотипи в аспекті патріархальної влади більш властиві хлопцям. Так само у хлопців переважають патріархальні установки щодо заробітку та політичного управління, бізнесу. Дівчата в чотири рази частіше стикалися з дискримінацією за ознакою статі (часто або іноді), ніж хлопці.

Отже, можемо зробити висновок, що у загальній тенденції відповіді юнаків є нейтральними. Схильність до прояву стереотипного впливу є у частини

опитуваних хлопців. А в свою чергу, частка дівчат стикалися із дискримінацією через свою стать.

2.4 Гендерні стереотипи дітей раннього юнацького віку в контексті соціологічних досліджень

Методичні роботи, присвячені гендерним стереотипам в контексті соціологічних досліджень, є актуальним для України, розуміючи, що даний аспект формується саме в ранньому юнацькому віці. Тому, активно науковці вивчають дану проблематику за для просвіти дітей та їх оточуючого середовища у сферах гендерної тематики: стереотипність, уявлення, ролі.

Таким чином, розкриття гендерної проблемами частково можна помітити у праці Т. Говорук і О. Кікінеджи «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи» (Київ, 2011 р.), які присвятили дослідження просвіти шкільного середовища стосовно гендерного уявлення і стереотипності.

С. Вихор у праці «Гендерні стереотипи дітей раннього юнацького віку в контексті соціологічних досліджень» (Тернопіль, 2006 р.) приділила увагу гендерному вихованню у підлітковому та ранньому юнацькому віці, відмітивши, що освіта прямо пропорційно пов'язана із вихованням.

У 2022 р. було проведено Всеукраїнське опитування українського соціуму, яке присвячене вивченню поширеності гендерних стереотипів у молодіжному середовищі. У ньому взяло участь 1008 осіб з різної вікової категорії [1]. Проєкт було реалізовано завдяки плідній праці фахівчинь: І. Волосевич, О. Прочуханової, О. Стрельник. Сформовані питання спеціалістів було використано й у нашому дослідженні за для порівняння власних результатів з даними всеукраїнського опитування з подальшим аналізом для вияву позитивних й негативних змін серед дітей раннього юнацького віку.

У сім'ї юнаки переважну частину виховувалися матір'ю, меншою мірою батьком 54,2% (2024 р.), і ці дані відрізняються від дослідженням за 2022 р., де виявлено, що матір'ю виховувалося 36% опитуваних. Можемо зробити

припущення, що головна роль у вихованні дитини все ж таки належить жінці в умовах сьогодення, в той час, коли чоловіки боронять Україну.

На питання «В сім'ї вашого дитинства в основному керівне становище належало ... » 58,8% відповіли, що було рівноправ'я, лише 14,1% обрали, що воно належало батькові (2024 р.). Ці дані відповідають всеукраїнським тенденціям: у 2022 р. також обрали варіант рівноправ'я – 60%, а варіант «чоловікові» обрали 14%. Отже, більше половини опитуваних зростали у родинах, де виховання базувалося на рівноправних стосунках батьків.

На питання «Хто несе більшу відповідальність за виховання дитини жіночої/чоловічої статі» переважна більшість (відповідно 84% та 85,1% за 2022 р., та 2024 р.) відповіли, що має бути рівноправ'я. Цей показник щодо необхідності рівноправ'я, по-перше, є високим, а, по-друге, результати нашого дослідження збігаються із загальноукраїнською тенденцією.

В питанні про те, хто повинен виконувати більшу частину побутових справ у догляді за дитиною, – ми побачили, що у юнаків так само є уявлення про те, що поділ обов'язків має бути рівноправним, але якщо загальноукраїнське опитування продемонструвало показник у 90%, то проведене нами опитування 2024 р. має показник хоч і більший за половину, але він значно поступається і складає 65,6%. Можемо припустити, що на це вплинули економічні, соціальні фактори та війна в Україні.

Формування традиційних жіночих рис у дівчат і традиційних чоловічих рис у хлопців вважають важливим більше половини опитуваних (відповідно 45% та 42,5% у 2022 р., та 2024 р.). Результати нашого дослідження відповідають загальноукраїнській тенденції, де ми бачимо, що майже половина опитаних українців надають важливе значення традиційним уявленням про стать.

У питанні про підкорення жінки чоловікові ми бачимо, що опитування 2022 р. показало більше половини незгодних з цим твердженням – 52,9%. Варто звернути увагу, що наше дослідження 2024 р. демонструє ще вищий показник незгоди з домінуванням чоловіків і складає 74 %. Причини потребують глибшого дослідження. Можливо, факт активної участі жінок у війську, волонтерській

діяльності і необхідність для жінки брати на себе відповідальність за родину в умовах війни (якщо чоловік на фронті) сприяли зростанню незгоди із домінуванням чоловіків. Також причиною може бути зростання гендерної обізнаності юнаків.

В питанні щодо головної позиції у родині у 2022 р. 62% опитаних висловилися за рівноправ'я у стосунках. Дослідження 2024 р. показало нижчі показники: 36,5 % юнаків підтримують ідею рівноправ'я, тоді як п'ята частина (21,1%) опитаних відводить головну роль чоловікам. Можливо, під впливом покладання надій на ЗСУ, де переважають військові-чоловіки, відбулася зміна у бік патріархальних поглядів. Причиною може бути й суб'єктивні обставини формування юнаків, які брали участь у нашому дослідженні.

Щодо питання про те, що діти можуть страждати, якщо жінка працює заради заробітку, з цим твердженням погодилися 30 % у 2022 р. і 34,1% юнаків у 2024 р. Але при цьому не згодні у всеукраїнському дослідженні 2022 р. більше половини (52%), у нашому опитуванні 2024 р. тільки чверть (26,4%). Можемо припустити, що такий результат є наслідком ситуації, яка відбувається на території України і досягла кризи. Поки чоловіки проходять військову службу, домогосподарство й діти опинилися на плечах жінок.

Серед представників чоловічої статі 45% у 2022 р. та 38,5% у 2024 р. вважають, що чоловік у кар'єрній сфері є кращим лідером та керівником. Прикметно, що цей гендерний стереотип поділяє на 6,5% менше чоловіків у нашому дослідженні. Можливо, можна говорити про те, що сучасні юнаки більше схильні поділяти ідеї гендерної рівності у суспільній сфері і кар'єрі. Водночас звертає на себе увагу те, що якщо згідно всеукраїнського дослідження більше половини жінок (52%) незгодні з цим твердженням, то у нашому дослідженні з ним не погодилися лише чверть (26,4%) дівчат. Ці показники демонструють відмінність уявлення дівчат щодо кар'єрної сфери чоловіків. Можемо припустити, що тут простежуються індивідуальні схильності юнаків або вплив воєнних дій, де роль чоловіка підвищилася, як захисника.

У 2022 р. переважна більшість опитуваних не відчували якихось аспектів дискримінації – так відповіли 80% опитуваних, але показник 2024 р. значно нижчий і демонструє третину (33,3%). Це може свідчити, що переважна кількість дівчат стикалися з негативними явищами. Можна припустити, що це пов'язано з повномасштабною війною на території України і усвідомленням вразливості жінок в умовах військової агресії. Однак додатково могли вплинути на результати рефлексивні бесіди, які розширили уявлення юнаків про прояви гендерної дискримінації.

Даний аналіз допоміг виявити тенденції, які є типовими для українського суспільства:

- часткове збереження патріархальних поглядів в родині, де виховуються юнаки. Саме цей інститут впливає на формування їхніх поглядів щодо гендерних уявлень про ролі жінки й чоловіка, що надалі несуть у суспільство;

- переважає переконання, що виховання родини незалежно від статі повинно відбуватися рівноправно чоловіком й жінкою, що дає підстави оптимістичних прогнозів, що виховання дітей новим поколінням буде проходити без можливих викривлень гендерного сприйняття;

- має місце певний супротив щодо патріархальних гендерних уявлень щодо жінки і чоловіка в соціумі. Половина опитуваних виявила негативне ставлення щодо цього.

Серед латентних ознак було виявлено такі:

- дівчата значно частіше, ніж хлопці, стикалися з дискримінацією та упередженим ставленням через свою стать. З одного боку, це свідчить про необхідність просвітницької роботи в соціальних осередках з метою формування толерантного відношення в українському суспільстві. З іншого боку, це може свідчити про зростання обізнаності дівчат щодо гендерної рівності та гендерної нерівності, завдяки чому вони рефлексують випадки дискримінації.

Отже, у даній розвідці зроблено аналіз та порівняння кількісних показників щодо прояву гендерних стереотипів на всеукраїнському рівні за 2022 р. та в

межах нашого дослідження за 2024 р. Було виявлено подібні ознаки і особливості щодо гендерного сприйняття статі і пов'язаних з ними уявлень й стереотипів.

Наше дослідження є цінним для використання у майбутніх аналітичних працях задля вивчення появи нових різноманітних тенденцій, які стосуються гендерної тематики в молодіжному українському середовищі.

Висновки до РОЗДІЛУ 2

Для дослідження вияву гендерних уявлень, стереотипів було включено блок психологічних методик, які мали на меті практичне вивчення. За допомогою трьох психологічних методик, які досліджують гендерну ідентичність (статеворольові показники), спрямованість на лідерство, ціннісні орієнтації та вираження маскулінних та фемінінних рис у дітей раннього юнацького віку, було встановлено, що меншості від загальної кількості дівчатам притаманні маскулінні риси, орієнтація на діяльність й власну особистість. Вони намагаються вести постійну боротьбу, яка на меті має надавати вищий статус у соціальному та професійному середовищі. Для меншості хлопців-юнаків є характерний прояв фемінності, де більшість обрали поступливість та любов до дітей, але із спрямуванням на діяльність для розвитку.

Окрім психологічної складової, було використано соціологічне інтерв'ю, як метод для отримання деталізованої якісної інформації, яка допомагає проаналізувати рівень сформованості або наявності гендерних уявлень. Де було виявлено, що певна кількість дівчат мають тенденцію до лібералізації. У юнаків хлопців так само простежуються ліберальні ідеї, але меншість все ж таки має патріархальні вподобання.

Поєднання двох складових дослідження за 2022 р. та за 2024 р. дозволяє отримати обширні показники на основі яких буде складатися психокорекційна робота для запобігання, профілактики та корекції негативних гендерних проявів у дітей юнацького віку.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО СПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1 Особливості побудови психологічної корекції гендерного сприйняття для дітей юнацького віку

Змінити певні аспекти гендерного сприйняття стереотипності, ідентичностей, ролей є складним і тривалим процесом у свідомості будь-якої особистості. За гендерною теорією виявлено, що біологічні (статеві) ознаки є постійними на відміну від гендерних (соціальних) ролей, які динамічно змінюються [31, с. 14]. Така закономірність пов'язана із різноманітними чинниками, які впродовж життя людини вкладають і формують морально-культурні принципи. Найпоширенішими факторами впливу є сім'я, суспільство, культура, тенденції у світі, які оточують особистість.

Для гендерного (соціального) сприйняття можна активно розвивати й коригувати розвиток адекватної самооцінки. Самооцінка – ставлення до себе та власних можливостей у різноманітних сферах, визначення свого місця у соціумі та відношення до нього. Саме цей компонент починає поступово формуватися ще у молодших школярів [32, с.155]. Вже у юності припадає фаза стабілізації компонентів «Я» і самооцінки [32, с.234]. Цей період характеризується наданням характеристики статево-рольової ідентифікації та закріпленням гендерних ролей для майбутнього спільного життя із своїм партнером.

Розробкою корекційної програми соціального сприйняття через формування адекватної самооцінки у юнаків частково займалися С. Дзюнич, яка закономірно пов'язала самооцінку з рівнем домагань освітян у юнацькому віці [12]. С. Бургун досліджувала вплив самооцінки на мотиваційну сферу юнаків [5]. Також Є. Юрченко підкреслювала, що скрізь призму самопоставлення юнаків необхідно досліджувати дитячо-батьківські відносини, які опесеровано впливають на різноманітні фактори формування особистості [40].

Таким чином, було виявлено, що дане дослідження гендерних уявлень у ранньому юнацькому віці є спробою розвинути або скоригувати самооцінку юнаків,

яка може містити викривлені гендерні уявлення й стереотипи через соціальну перцепцію.

3.2 Корекційна програма розвитку адекватної оцінки щодо соціального сприйняття юнаків

Метою запропонованої програми є розвиток адекватної самооцінки, як одного із важливих компонентів структури особистості, шляхом руйнування, спростування стереотипності й уявлень дітей юнацького віку про гендер за для поваги й толерантного відношення у соціальному середовищі із зменшенням напруги.

Програма виконує наступні завдання:

- надання і розширення обсягу знань юнаків про гендер, гендерні стереотипи і уявлення;
- формування адекватної самооцінки, яка надає можливість всебічно подивитися на гендерні об'єкти під різними кутами думок і формування власного ставлення;
- ідентифікація себе як особистості – члена соціального середовища;
- спрямувати юнаків до критичного аналізування й усвідомлення власного ставлення до гендерних ролей і стереотипів.

Програма розрахована на 7 зустрічей тривалістю 1 година. Проводяться заняття двічі на тиждень. Корекційна програма розроблена для дітей раннього юнацького віку, але й можна використовувати для підлітків за для попередження негативних явищ.

Корекційна програма містить 7 блоків:

Заняття №1 за темою «Світ і моє місце у ньому» має на меті спрямування юнаків на ототожнення себе у світі, наділяючи певними характеристиками; демонстрування різнобарвності життя й неповторності; ознайомлення з метою й задачами заняття; створення правил і сприятливого соціального клімату в групі.

Складається із:

- Інформаційний блок (10 хв.).

- Завдання №1. Знайомство з учасниками за допомогою вправи «Схоже – відмінне»: учасникам пропонують встати у центр, які почута ознака є їм характерна (15 хв.).

- Завдання №2. Створення правил всіма учасниками (15 хв.).

- Завдання №3. Вправа «Криголами: імена та прикметники»: учасники стають у коло і по черзі називають своє ім'я та ознаку, яка для них характерна. Послідовно, кожен з учасників повинен повторити усю попередньо почуту інформацію (10 хв.).

- Завдання №4. Вправа на рефлексію «Подарунок»: з коробки юнаки витягують по черзі ім'я учасника та дарують уявний подарунок (10 хв.).

Заняття №2 на тему «Я у соціальному світі» має на меті формування й коригування розуміння та сприйняття власної та інших індивідуальностей у соціумі, які мають певні відмінності.

Складається із:

- Інформаційний блок (15 хв.).

- Завдання №1. «Збери фразу»: у капелюхі є половинки різних фраз й висловів, які стосується поширених стереотипів та уявлень у соціальному середовищі. Кожен учасник витягує картку й шукає свою половинку (15 хв.).

- Завдання №2. «Кубик емоцій»: юнаки кидають кубик на якому написано емоцію, яку потрібно продемонструвати (15 хв.).

- Завдання №3. Рефлексивна вправа «Чим ми схожі»: юнаки об'єднуються в пари через попередньо виконаний розподіл. Потрібно за 2 хвилини знайти 1 спільну рису між учасниками і 1 відмінну (15 хв.).

Заняття №3 на тему «Мій внутрішній світ унікальний» має на меті допомогти учасникам висловитися з приводу особистісної унікальності й індивідуальності.

Складається із:

- Вправа «Гра в банан»: учасники стають обличчям у коло з руками позаду, а один – у центр. Тренер надаю у руки цікавий предмет (наприклад банан,

дзвоник). Задача людини у центрі – віднайти предмет, звертаючи увагу на емоції та невербальні рухи учасників (10 хв.).

- Інформаційний блок (15 хв).

- Завдання №1. «Мое ім'я – мій характер»: учасникам необхідно розписати літери власного ім'я на перші літери рис характеру або ознак, які їм притаманні. Результати продемонструвати (15 хв.).

- Завдання №2. «Ми – різні»: учасники самостійно об'єднуються у пари та за 5 хвилин нотують 10 характеристик відмінності (13 хв.).

- Підведення підсумків, рефлексія із передаванням клубочку (5 – 7 хв.).

Заняття №4 на тему «Відмінність у сприйнятті» має на меті продемонструвати наочно різноманітність думок та викреслення позначок «правильно» або «неправильна» відповідь. Розвиває повагу та розуміння до інших міркувань.

Складається із:

- Вправа – розминка «Олівці»: учасники стають у коло, витягуючи лише вказівний палець. Тренер надає олівці, щоб учасники парно тримали його, виконуючи різноманітні команди (15 хв.).

- Інформаційний блок(15 хв.).

- Завдання №1. «Чорнильні плями Роршаха»: учасникам пропонується подивитися на малюнки і поділитися власним баченням (10 хв.).

- Завдання №2. «Загадкові друдли»: учасники об'єднуються у пари та витягують з коробочки малюнок. Потрібно виявити, що намальовано і пояснити відповідь (13 хв.).

- Рефлексивна вправа «Кольорова феєрія»: учасники обирають колір, з яким асоціюють свій настрій та кріплять його на стенд, пояснюючи вибір.

Заняття №5 на тему «Справжній «Я»» має на меті прийняття учасниками власних особливостей, без урахування нав'язаних суджень сім'ї та соціуму. Позитивне сприйняття себе як особистості.

Складається із:

- Інформаційний блок (15 хв.).

- Завдання №1. «Мій зірковий портрет»: учасником необхідно намалювати уявивши себе зіркою, надати ім'я та визначити профіль популярності. Обговорення результатів (15 хв.).

- Завдання №2. «Моє я»: вирізання паперових чоловічків, які виявляться неповторними (5-7 хв.).

- Завдання №3. «Життєві цінності»: учасникам пропонується життєві цінності. Ті, хто їх підтримує – виходить у центр (12-15 хв.).

Заняття №6 на тему «Гармонізація моїх потреб з можливостями» має на меті формування адекватного ставлення до власних можливостей; попередження виникнення неадекватної оцінки; виявленн ясильних сторін особистості.

Складається із:

- Інформаційний блок (15 хв.).

- Завдання №1. «Мої сильні сторони»: учасники розташовуються у колі та коротенько розповідають про свої можливості, які вважають досконалыми (15 хв.).

- Завдання №2. «Бажання»: учасники записують 3 завітні бажання, які б хотіли реалізувати у своє життя. Діляться відповідями (10 хв.).

- Завдання №3. «Самооцінка»: надаються паперові стрічки, вдовж котрих є 8 кружечків. Необхідно поставити хрестик на певній позиції, ототожнюючи із собою, пояснивши вибір (10 хв.).

- Вправа на рефлексію «Комплімент»: учасники роблять один одному комплімент з урахуванням почутої інформації. Порядок призначення відповідей формує набір карток (10 хв.).

Заняття №7 на тему «Я люблю себе і тебе такими, які ми є» має на меті формування емпатія по відношенню до інших, прийняття певних відмінностей та адекватного ставлення до себе та оточуючих.

Складається із:

- Вправа – розминка «Заборонене число»: учасники перекидають один одному м'яч, називаючи числа, окрім забороненого в межах 15. Якщо м'яч попав до рук із забороненим числом – потрібно промовчати (10 хв.)

- Інформаційний блок (15 хв.).
- Завдання №1. «Неіснуюча істота»: учасники за допомогою фантазії та уяви малюють істоту та демонструють (10 хв.).
- Завдання №2. «Я у минулому, я у теперішньому, я у майбутньому»: учасникам пропонують намалювати на одному аркуші себе в трьох видах, прокоментувавши (15 хв.).
- Рефлексивна вправа «Дій»: юнаки діляться тим, що отримали під час програми занять і яким чином змінилися їх погляди на певні явища (10 хв.).

Методологія корекційної роботи на тему «Розвиток адекватної оцінки щодо соціального сприйняття» мала на основі теоретичний зміст, який практично підкріплювався. Після виконання кожної вправи планується стисле обговорення суджень і думок учасників.

Особливої уваги заслуговує створення правил, які учасники створювали разом. Повний перелік дотримань під час усіх занять знаходиться біля очей юнаків, щоб попередньо про них не нагадувати кожного разу.

Очікувані результати від корекційної роботи на тему «Розвиток адекватної оцінки щодо соціального сприйняття»:

- юнаки свідомо помітять вплив зовнішніх чинників, які формують попередньо фальшиві гендерні уявлення, стереотипи про людей;
- розвинуть емпатію та розуміння до оточуючих;
- руйнування стереотипного мислення;
- переосмислення уявлень про особистість та її відмінності;
- формування й коригування адекватної самооцінки, яка має вплив у подальшому не тільки на особистість, але й перцепцію щодо оточуючих.

Таким чином, поєднавши методологічні засади історичної та психологічної наук було всебічно проаналізовано показники з психологічного та історичного досліджень. Це дало змогу створити психокорекційну програму для дітей юнацького віку за для формування адекватного сприйняття соціального оточення.

Соціологічне дослідження продемонструвало, що за для формування уявлень про гендер потрібно допомогти юнакам сформувати і розвинути наступні

риси, як неконфліктність, толерантність, взаєморозуміння, емпатійність, які допоможуть дітям гнучкіше взаємодіяти у суспільстві та не піддаватися впливу чужих думок.

ВИСНОВКИ

Юнацький вік є досить суперечливим за віковими визначеннями. Цей віковий період демонструє стрімкий фізичний, психологічний, соціальний розвиток юнаків, що є важливим для статевої ролі ідентифікації та формування гендерного образу. В активну фазу входять процеси самопізнання, саморефлексії, самовдосконалення, що свідчить про високий рівень розвитку статево-рольової ідентичності особистості.

Отже, українські юнаки перебувають у важливому періоді формування особистості, де вони активно поєднуються з гендерними уявленнями, що зустрічають у своєму оточенні. Дослідження їхніх уявлень та ставлення до гендерних ролей дозволяє отримати важливі уявлення про те, як вони сприймають гендерні стереотипи, як вони формують свої власні ідентичності, і як це може впливати на їхні майбутні можливості, ставлення до себе та інших, а також на їхній психологічний та соціальний добробут.

Під час дослідження були виявлені у дітей юнацького віку їх уявлення про гендер, гендерні ролі, ставлення до гендерної стереотипності за допомогою психологічних методик та соціоісторичного інтерв'ю.

Методологія гендерної історії та дитинства надали змогу проаналізувати та пов'язати сформовані уявлення юнаків про жінок і чоловіків з їхніми показниками у дослідженнях.

Аналізування й прогнозування допомогли детально вивчити кількісні, якісні показники з метою створення корекційної програми, яка на меті має розвиток адекватної оцінки соціального сприйняття, як одного із важливих компонентів структури особистості, шляхом руйнування, спростування стереотипності й уявлень дітей юнацького віку про гендер за для поваги й толерантного відношення у соціальному середовищі із зменшенням напруги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Г. В. Маскулінність, фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. Київ, 2005. 19 с.
2. Басс Б. Leadership and Performance Beyond Expectations. Харків, 2018. С. 73-101.
3. Белова О. Історичний аналіз поняття дитинство. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: Матеріали Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції / В 2 т. Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2011 р.), 2011. Т. 2. 360 с. С. 227. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/10364/2/Conf_2011v2_Bielova_O-Istorychnyi_analiz_poniattia_227.pdf (Дата звернення: 30.03.2024).*
4. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Бургун С. О. Вплив самооцінки на мотиваційну сферу особистості у юнацькому віці. Київ, 2021. 59 с.
6. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм: монографія. Київ, 2016. 150 с.
7. Вікова психологія. Навч. посіб. / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
8. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії. Звіт за результати дослідження. 2022 р. 88 с.
9. Гладченко С. Теоретико-методологічні основи гендерної історії. *Perspective directions of science and practice: the 6-th International scientific and practical conference. Athens, Greece 2020. Одеса. 2020. С. 188-189. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/27863> (Дата звернення: 30.03.2024).*
10. Говорун Т. Гендерна психологія: навч. посібник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.

11. Гультяєва М. Повсякдення матері і дитини на сторінках журнальної періодици 1945-1955рр. Сіверянський літопис: наук. журнал. Чернігів, 2019. 255 с.
12. Дзюнич С. А. Взаємозв'язок самооцінки та рівня домагань здобувачів освіти під час навчання у професійно-технічному навчальному закладі. Запоріжжя, 2023. 96 с.
13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
14. Загарницька І. І. Дитинство як соціальний феномен: філософська концептуалізація.: автореф. дисертації. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 38 с.
15. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології: навчальний посібник / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : ФО-П Петраш К.Т., 2019. 264 с.
16. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953-1991 рр.): Українська версія : монографія. Миколаїв, 2019. 41 с.
17. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2011. 132 с.
18. Кікінежді О., Кізь О. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 160 с.
19. Кісь О. Р. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології. Український історичний журнал. 2012. № 2. С. 159- 172. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2012_2_159. (Дата звернення: 30.03.2024).
20. Кісь О. Р. Образ «жінки – берегині» – фікція. 2019. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/istorik-oksana-kis-vvazhaye-scho-obraz-zhinki-beregini-fiksiya-304531.html> (Дата звернення: 30.03.2024).
21. Козлюк О. А. Міждисциплінарний підхід до вивчення феномену дитинства. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Київ, 2016. № 26. С. 26-31.
22. Конвенція ООН про права дитини. Київ. 2004. 45 с.

23. Лавриненко Н. В. Гендерні стереотипи масової свідомості. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. / за ред. В. М. Ворони, А. О. Ручки. Київ : Інститут соціології НАН України, 2000. 144 с.

24. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

25. Орлова Т. Історія дитинства – новий напрямок соціальної історії України. Гілея: науковий вісник (Вип. 4). С. 138-144.

26. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.

27. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.

28. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. К.: Кондор, 2015. 469 с.

29. Панчук Н. П. Загальна і вікова психологія : Практикум : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 168 с.

30. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 368 с.

31. Семиколєнкової О. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : «К.І.С.», 2007. 176 с.

32. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

33. Серєда В. Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації. Львів, 2007. С. 159–165.

34. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

35. Стефансон С. The Study of Behavior: Q-technique and Its Methodology. Київ, 2020. 132 с.

36. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

37. Тищенко Ю. А. Журнал «Радянська жінка» як джерело до вивчення державної політики в сфері охорони дитинства в УРСР (1965–1985 рр.). Молодий вчений. 2016. № 9. С. 176–182.

38. Тюріна Ю. В. Стан дослідження проблеми статі і гендеру в психологічній науці. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. Хмельницький, 2018. № 1. С. 226–239.

39. Щотка О. В. Гендерна психологія: навчальний посібник. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2019. 358 с.

40. Юрченко Є. А. Дитячо-батьківські стосунки як чинник само ставлення особистості раннього юнацького віку. Київ, 2021. 102 с.

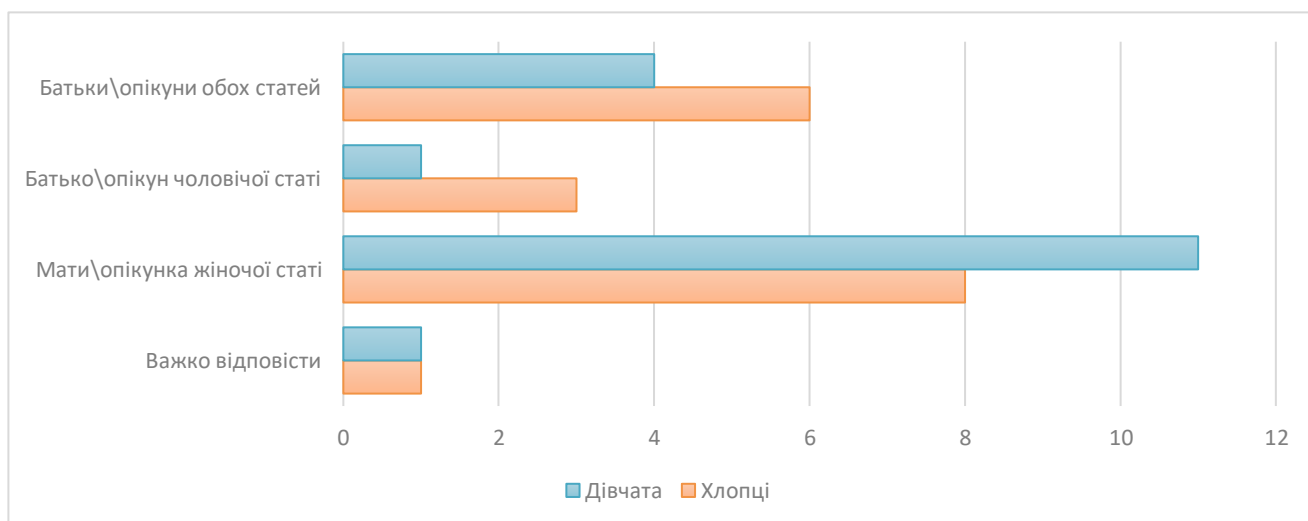
41. Юрчук Ю. Дитинство як дзеркало цивілізацій. Korydor: журнал про сучасну культуру. 2020. 22 квітня. URL: <http://korydor.in.ua/ua/stories/dytynstvo-iak-dzerkalo-tsyvilizatsij.html> (Дата звернення: 30.03.2024).

42. Joan Wallach Scott. Gender: a useful category of historic alanalysis. *American Historical Review*. 91:5. 1986. 1053-75 p.

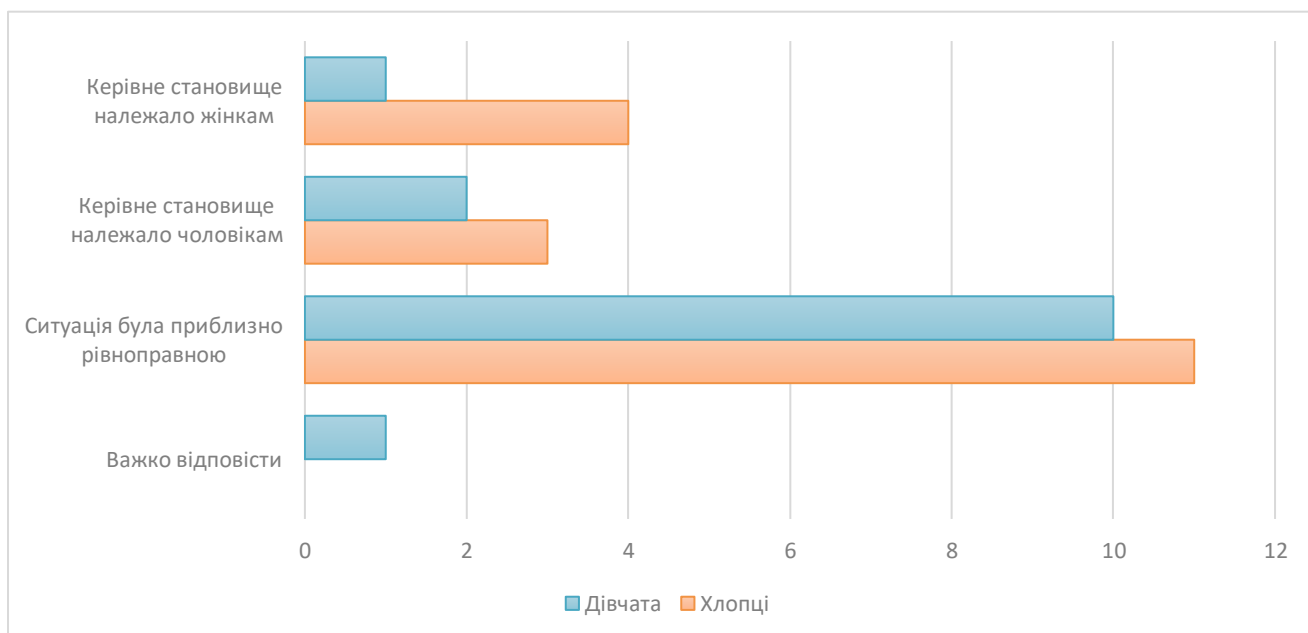
ДОДАТКИ

Додаток А

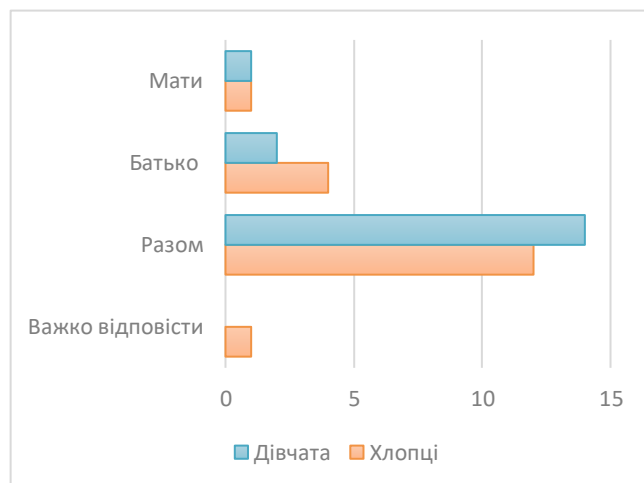
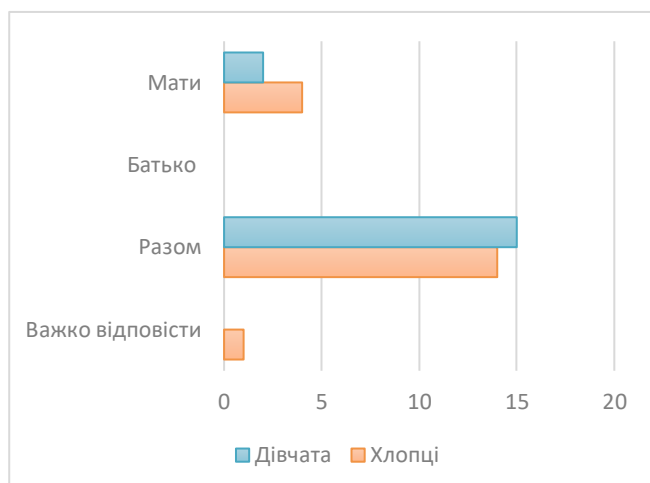
Перелік питань та відповідей дітей раннього юнацького віку за результатами соціологічного опитування

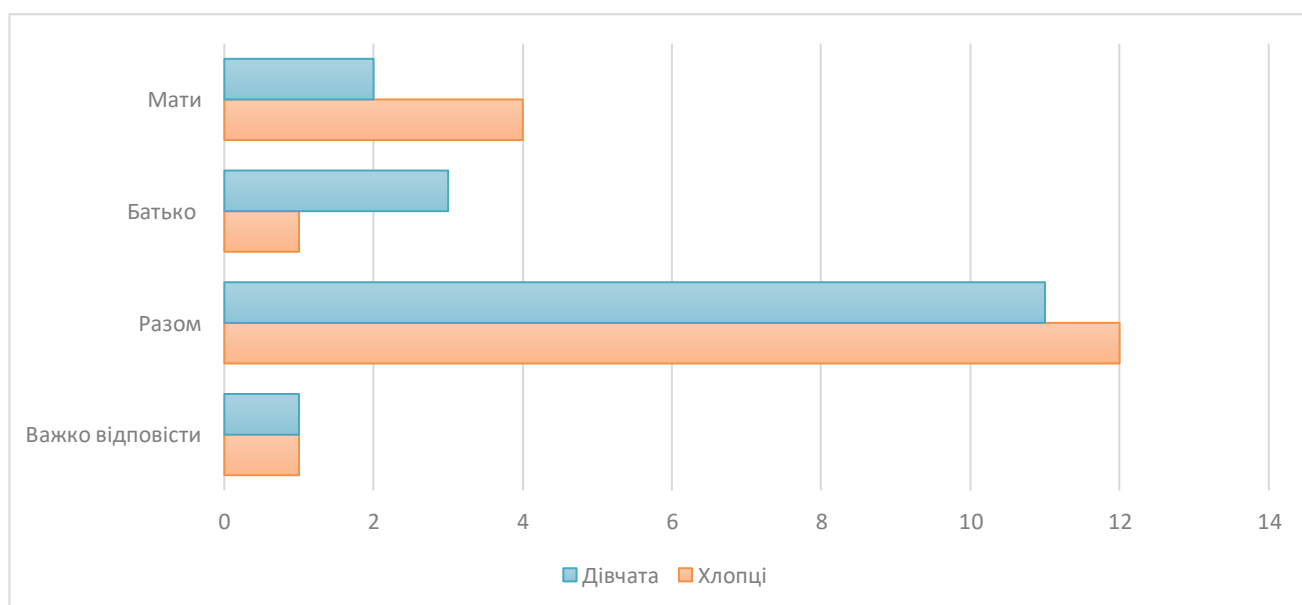
Діаграма відповідей на питання №1: «В сім'ї вашого дитинства переважну частину часу вас виховували...»

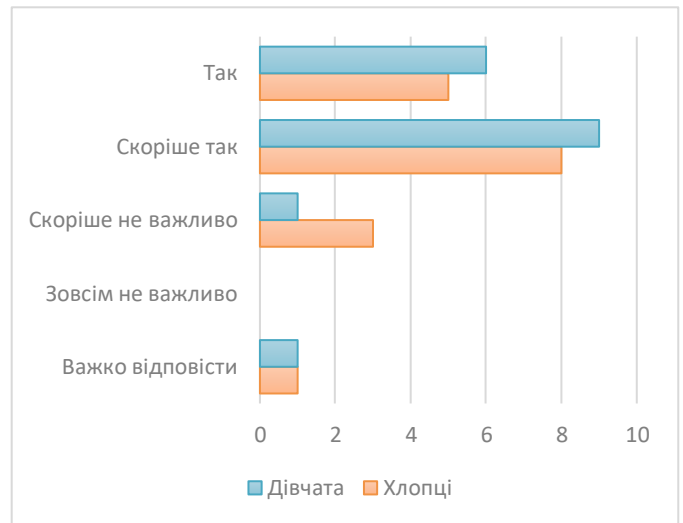
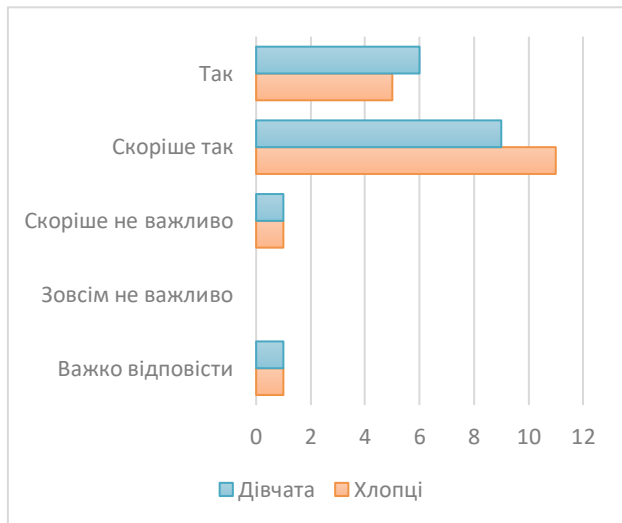
Діаграма відповідей на питання №2: «В сім'ї вашого дитинства в основному...»

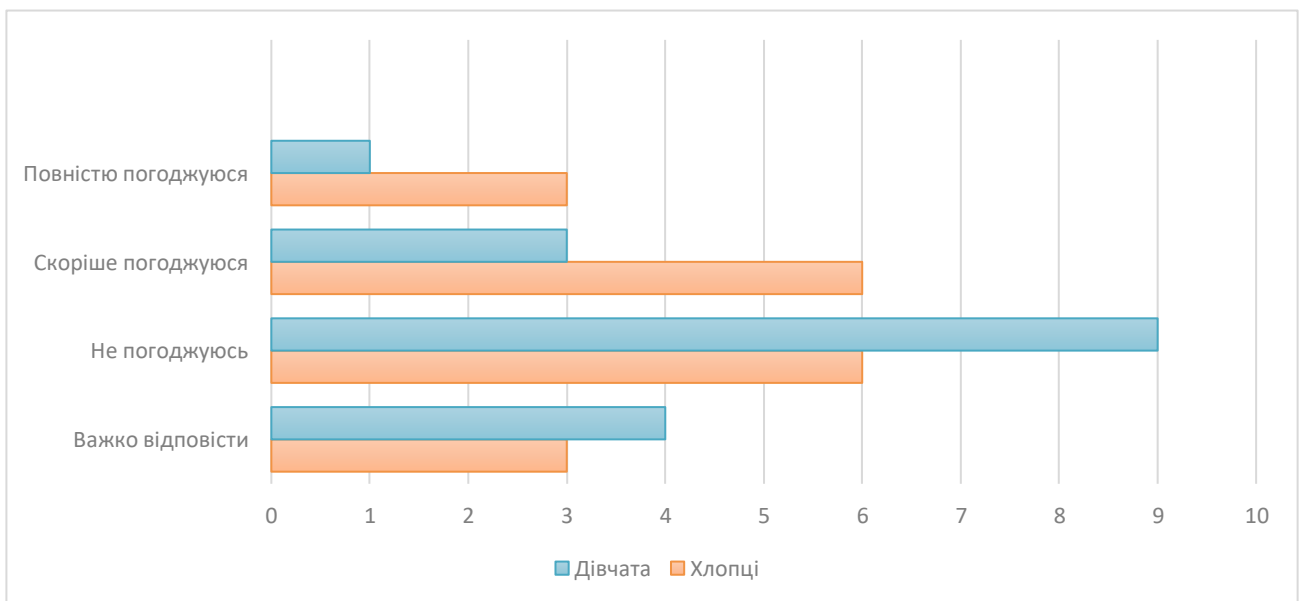
Діаграма відповідей на питання №3 та №4: «Хто несе більшу відповідальність за виховання дівчинки: мама, тато чи батьки?» та «Хто несе більшу відповідальність за виховання хлопчика: мама, тато чи батьки?»

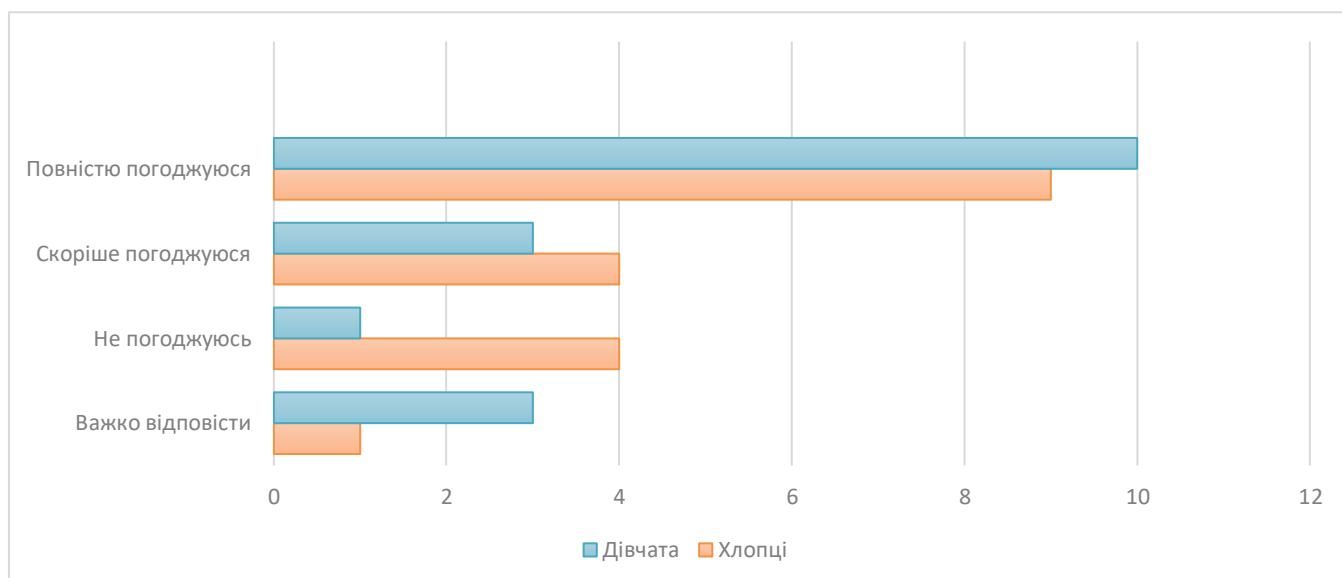
Діаграма відповідей на питання №5: «А хто має виконувати більшу частину побутової роботи з догляду за дитиною (накормити, вдягнути тощо) у випадку коли і мати, і батько працюють?»

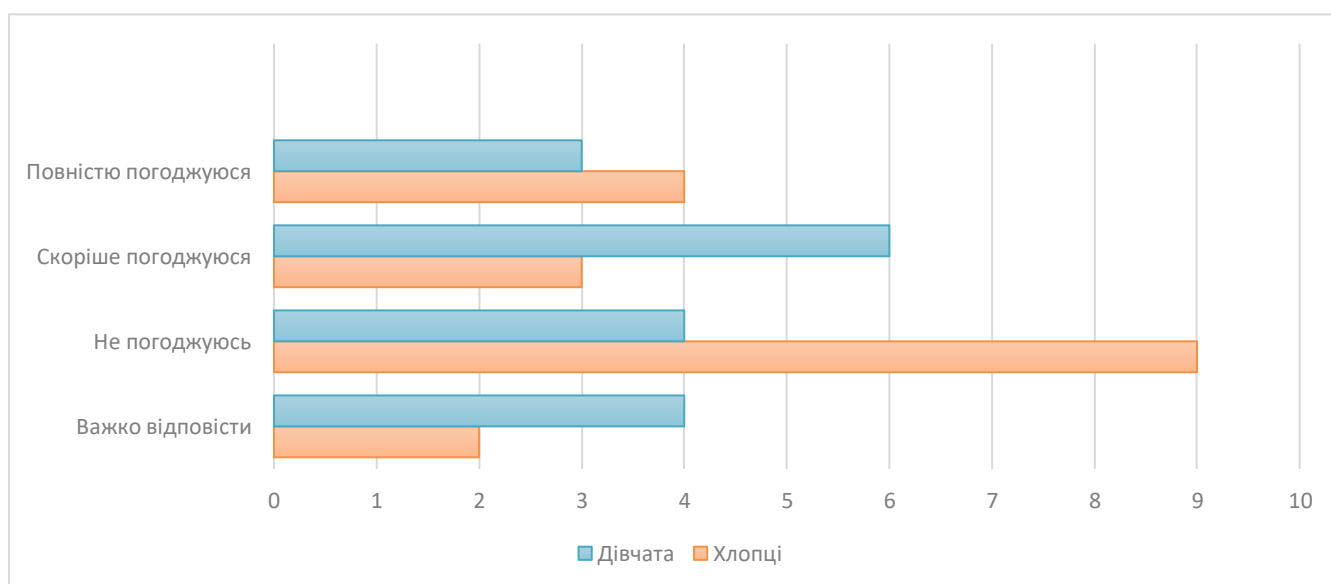
Діаграма відповідей на питання №6 та № 7: «Чи важливо, на вашу думку, формувати у дівчат жіночі риси характеру, поведінку, інтереси?» та «Чи важливо, на вашу думку, формувати у хлопців чоловічі риси характеру, поведінку, інтереси?»

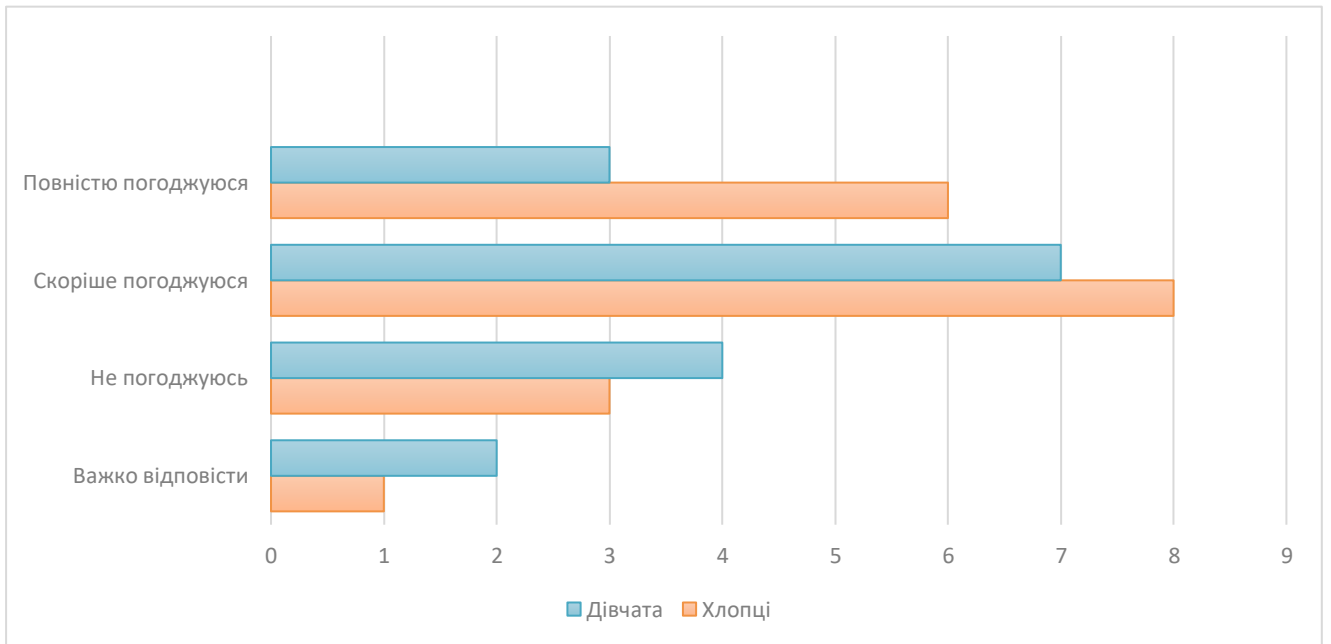
Діаграма відповідей на питання №8: «Жінка завжди має підкорятися чоловікові»

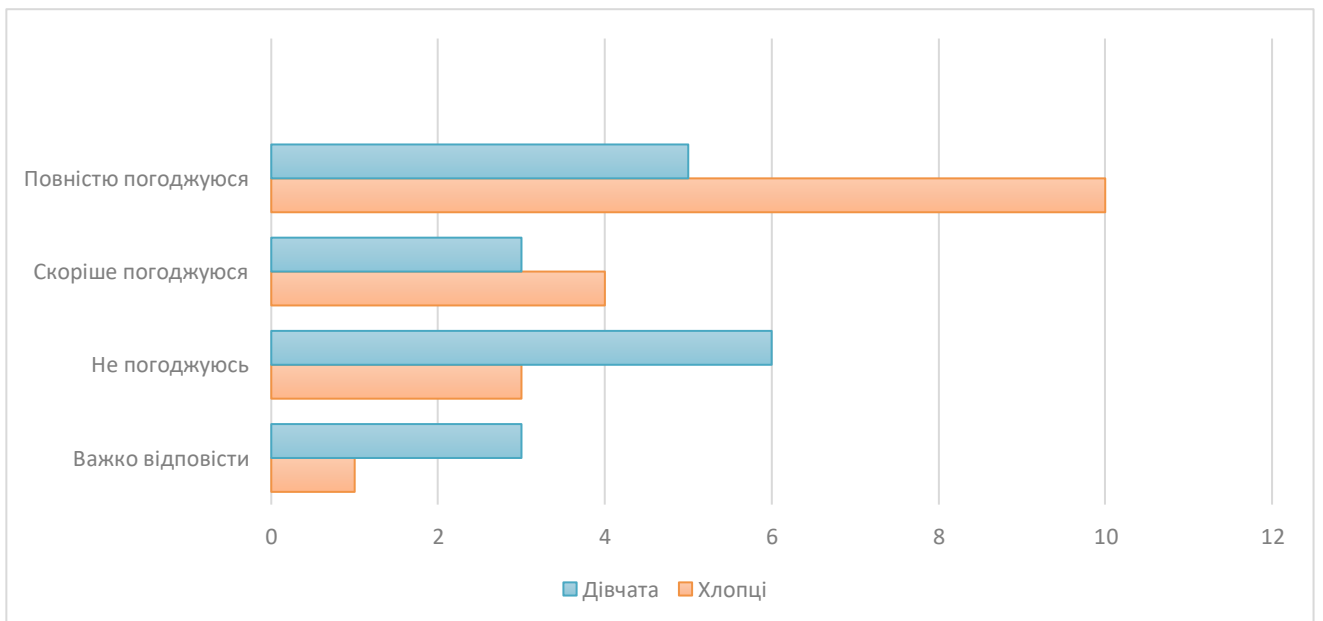
Діаграма відповідей на **питання №9**: «Жінка може бути успішною і в сім'ї і в роботі»

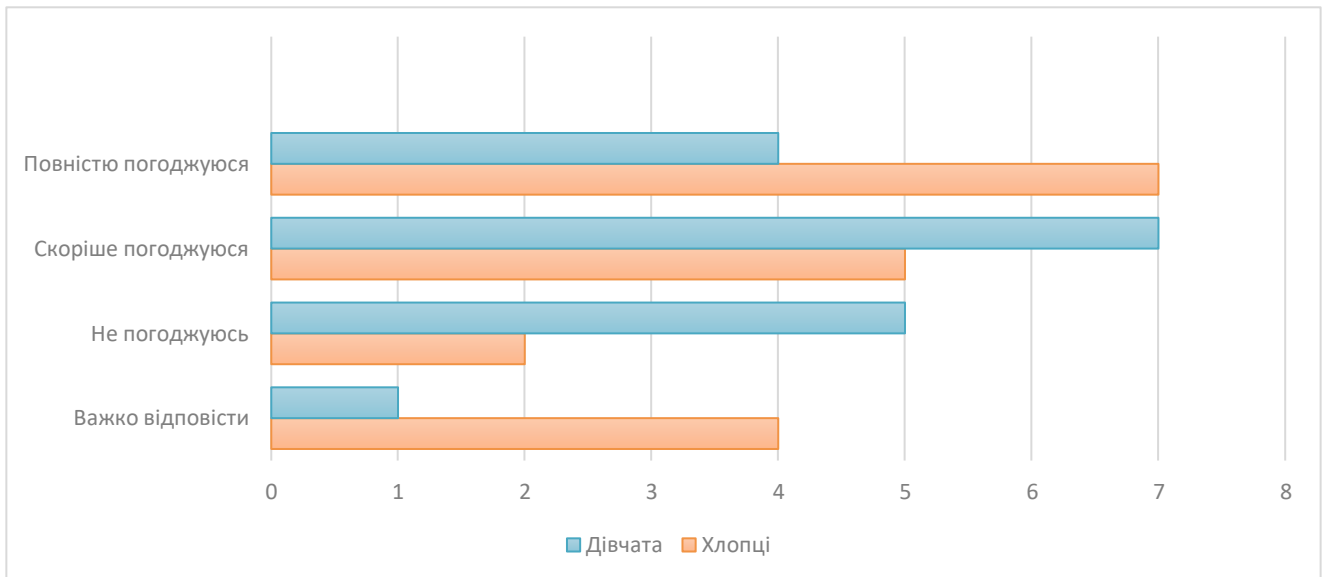
Діаграма відповідей на **питання №10**: «Чоловік в будь-якому разі має бути головою сім'ї»

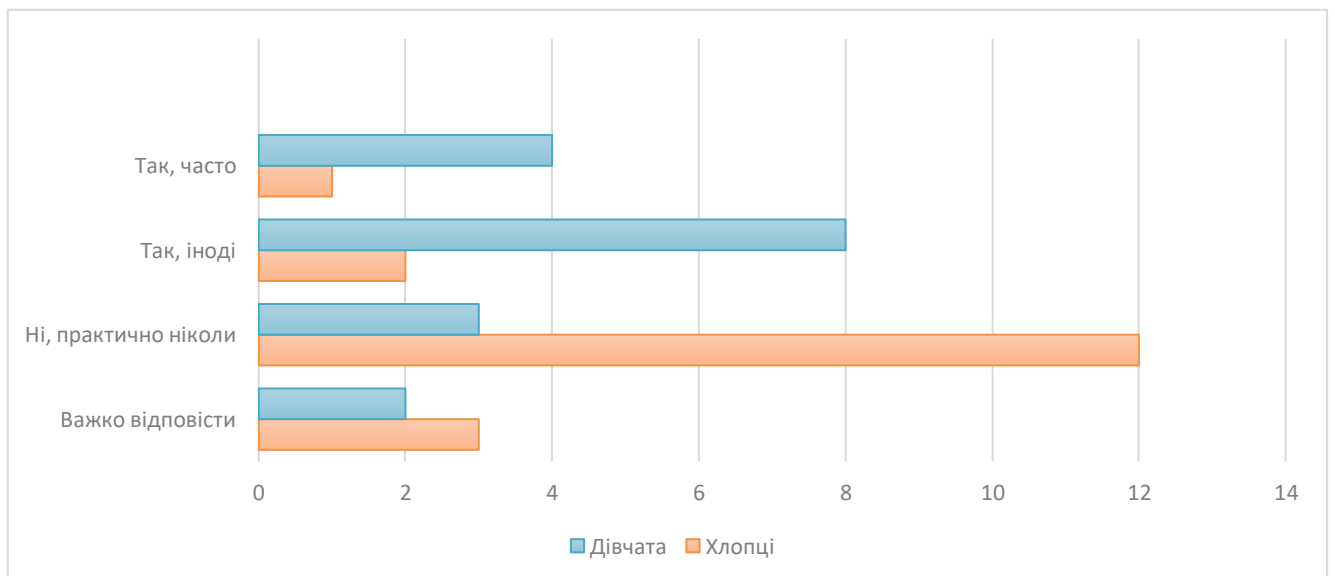
Діаграма відповідей на **питання №11**: «Коли мати працює заради заробітку, її діти страждають»

Діаграма відповідей на **питання №12**: «Загалом, чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки»

Діаграма відповідей на **питання №13**: «У цілому, чоловіки краще керують бізнесом, ніж жінки»

Діаграма відповідей на **питання №14**: «Чи відчували Ви колись упередження чи дискримінацію відносно себе за ознакою статі?»